

Essi Apell

ALLE 15-VUOTIAAN LAPSEN KUULEMINEN HUOLTO- JA RIKOSASIOISSA

ALLE 15-VUOTIAAN LAPSEN KUULEMINEN HUOLTO- JA RIKOSASIOISSA

Essi Apell
Opinnäytetyö
Kevät 2019
Liiketalouden tutkinto-ohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Liiketalouden tutkinto-ohjelma, Oikeuden ja hallinnon suuntautumisvaihtoehto

---

Tekijä: Essi Apell

Opinnäytetyön nimi: Alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen huolto- ja rikosasioissa

Työn ohjaaja: Suvi Röytiö

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Kevät 2019

Sivumäärä: 46

Tämä opinnäytetyö keskittyy tutkimaan alle 15-vuotiaan lapsen kuulemiskäytänteitä huolto- ja rikosasioissa. Työn tavoitteena on tutkia lapsen kuulemisen hyviä käytänteitä sekä vertailla, miten ne eroavat siviili- ja rikosprosessien välillä. Käytänteitä tutkitaan sekä lainsäädännön, että käytännön näkökulmasta.

Työ toteutetaan laadullisena tutkimuksena. Tietoperustassa käydään läpi lapsen etua ja oikeuksia, joilla on suuri merkitys päätettäessä lapsen kuulemisesta. Rikosprosessissa alle 15-vuotiasta lasta kuullaan pääasiallisesti esitutkintavaiheessa, joten teoriaosuudessa esitellään myös esitutkintamenettelyä ja -periaatteita. Lakiin ja oikeuskirjallisuuteen pohjautuvat lapsen kuulemisen käytänteet käsitellään erikseen siviili- ja rikosprosessittain. Työssä esitellään myös lapsenhuoltolakiin tuleva uudistus. Empiirisessä osiossa haastatellaan kahta lastenvalvojaa sekä rikosylikonstaapelia, jotta työhön saadaan todenmukaista käytännön näkökulmaa.

Lapsen kuulemisen käytänteet eroavat merkittävästi siviili- ja rikosprosessien välillä, johtuen prosessien eri intresseistä kuulla lasta. Prosessista riippumatta alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen tulee kuitenkin kaikissa tilanteissa toteuttaa tämän ikä ja kehitystaso huomioon ottaen. Laissa ei kuitenkaan ole määritelty, kuinka nuorta lasta voidaan kuulla. Huolto- ja tapaamisasioissa alle kouluikäisen kanssa kuuleminen perustuu lapsen kanssa jutusteluun sekä lapsen ja vanhempien välisen vuorovaikutuksen tarkkailuun. Mitä vanhempi lapsi on, sitä enemmän kuuleminen voi perustua suurempiin kysymyksiin ja keskusteluun. Siviiliprozessissa ei ole yhtenäistä menettelyohjetta lapsen kuulemiselle, mutta rikosprosessissa lapsen kuulemistä määrittelevät tarkasti eri lait. Pääsääntönä on, ettei alle 15-vuotiasta lasta tarvitsisi kuulla tuomioistuimen pääkäsittelyssä, vaan tämä voitaisiin korvata esitutkintavaiheen kuulustelun video- tai äänitallenteella. Lapsen kuuleminen rikosasiassa on erittäin tapauskohtaista ja käytänteet vaihtelevat merkittävästi sen mukaan, onko lapsi rikoksesta epäiltynä vai uhri.

Lapsen kuulemisprosessin tehostamiseksi haastateltavat lisäisivät lasten kanssa työskentelevien viranomaisten resursseja. Tämän hetkisinä resursseilla lastenvalvojat kokevat, ettei lapseen ehdi huoltoasioissa aina luoda riittävä luottamusta, jolloin olosuhdeselvitykset eivät saavuta tavoiteltua lopputulosta. He odottavat lapsenhuoltolain vireillä olevaa uudistusta, jonka tavoitteena on muun muassa parantaa lapsen edun toteutumista sekä saattaa uusi laki vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia ja lainsäädäntöä. Rikosasioissa resurssien puute johtaa vähäpätöisempien rikosten jäävän vähemmälle huomiolle tai jopa kokonaan käsittelemättä.

Asiasanat: Kuulemismenettely, esitutkinta, lapsen huolto, lasten oikeudet, lapsen etu

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Economics, Option of Law and Administration

---

Author: Essi Apell

Title of thesis: Hearing of a child under age of 15 in custody and criminal matters

Supervisor: Suvi Röytiö

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2019   Number of pages: 46

This thesis focuses on studying the practices of hearing a child under the age of 15 in custody and criminal matters. The aim of this thesis is to study good practices of hearing a child and to compare how they differ between civil and criminal processes. Practices are analysed from a legal and practical perspective.

The thesis is carried out as a qualitative research. The theoretical part reviews the child's best interests and rights, which are very significant when deciding on hearing a child. In criminal proceedings, a child under the age of 15 is mainly heard during the pre-trial investigation, so the theoretical part also introduces the pre-trial procedure and principles. The practices of child hearing is presented separately in custody and criminal matters. The main sources of the theoretical background are judicial sources and legal literature. In the empirical part, two child supervisors and a detective sergeant are interviewed to get a realistic practical perspective to the work.

The practices of hearing a child varies significantly between criminal and civil processes, due to the different interests of hearing a child. However, in all circumstances child's age and level of development should be taken into account while deciding of the hearing. The law doesn't specify how young child can be heard. In custody matters, hearing of a child under 7 years old is based on chatting with the child and following the interaction between the child and the parents. The older the child is, the more hearing can be based on direct questions and discussion. There isn't any solid procedure for hearing a child in a civil process.

In criminal proceedings, the hearing of a child is further defined by various laws. The main rule is that a child under the age of 15 shouldn't be heard at the court hearing. The court hearing is mainly replaced by a video or audio recording from the pre-trial investigation. The hearing of a child in a criminal matters is very case-specific and the practices vary considerably depending on whether the child is suspected of a crime or a victim. The procedure is also influenced by the quality of the crime and the age and mental level of the child.

In order to improve the hearing of a child, the interviewees would increase the resources of the authorities working with children. With the current resources, child supervisors feel that they don't have enough time to build the trust with the child. Therefore the research of the circumstances may not achieve the desired result. In criminal matters, the lack of resources leads to less attention being paid to minor crimes or even left without investigation.

Keywords: Hearing, pre-trial investigation, child custody, children's rights, best interests of the child

SISÄLLYS

LYHENTEET.....	7
1 JOHDANTO.....	8
2 LAPSEN ETU JA OIKEUS OSALLISTUA.....	10
2.1 Oikeus osallistua.....	10
2.1.1 Perusoikeudet.....	10
2.1.2 Oikeusmenettely.....	11
2.2 Lapsen etu.....	12
2.3 Lapsen edun toteutuminen huoltoasiassa (KKO 2001:110).....	12
2.3.1 Taustaa.....	12
2.3.2 Käsittely Helsingin käräjäoikeudessa.....	13
2.3.3 Käsittely Helsingin hovioikeudessa.....	13
2.3.4 Muutoksenhaku Korkeimmassa oikeudessa.....	14
2.3.5 Pohdinta.....	15
3 ESITUTKINNASTA.....	16
3.1 Esitutkintaperiaatteet.....	16
3.2 Suppea esitutkinta.....	17
3.3 Täydellinen esitutkinta.....	17
3.3.1 Alustavat toimenpiteet.....	17
3.3.2 Kuulustelut ja muun todistusaineiston kerääminen.....	17
3.3.3 Esitutinnan päättäminen.....	18
3.3.4 Pakkokeinot.....	18
3.4 Kuulusteltavan asema.....	19
4 LAPSEN KUULEMISEN HYVÄT KÄYTÄNTEET.....	20
4.1 Huolto- ja tapaamisoikeutta koskevat asiat.....	20
4.1.1 Asian vireilletulo.....	21
4.1.2 Menettely.....	21
4.1.3 Tavoitteet.....	22
4.2 Rikosasiat.....	22
4.2.1 Nuori kuultava.....	23
4.2.2 Kuulustelutilanne.....	23
4.3 Vajaavaltaisen edunvalvonta.....	24

4.3.1	Eturistiriita	24
4.3.2	Edunvalvojan määrääminen.....	25
4.4	Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa.....	25
4.4.1	Eriyisjärjestelyt	26
4.5	Lapsen tuomioistuinkuuleminen seksuaalirikostapauksessa (KKO 2008:84)	26
4.5.1	Käsittely Hämeenlinnan käräjäoikeudessa.....	27
4.5.2	Käsittely Turun hovioikeudessa	27
4.5.3	Muutoksenhaku Korkeimmassa oikeudessa	28
4.5.4	Pohdinta.....	30
5	LAPSENHUOLTOLAIN UUDISTUS	31
5.1	Tavoitteet.....	31
5.2	Keskeiset ehdotukset	31
5.3	Nykytila.....	33
6	KÄYTÄNNÖN NÄKÖKULMA.....	34
6.1	Johtavan lastenvalvojan Marja Leena Nurmelan haastattelu	34
6.2	Lastenvalvoja Veera Juntusen haastattelu	35
6.3	Rikosylikonstaapeli Irmeli Korhosen haastattelu	37
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	40
8	POHDINTA	44
	LÄHTEET.....	45

LYHENTEET

ETL	Esitutkintalaki 805/2011
HE	Hallituksen esitys
HolhTL	Laki holhoustoimesta 442/1999
LastSL	Lastensuojelulaki 417/2007
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983
OK	Oikeudenkäymiskaari 4/1734
RL	Rikoslaki 39/1889
vp	valtiopäivä

1 JOHDANTO

Opinnäytetyön aihe valikoitui tekijän mielenkiinnon sekä aiheen tärkeyden perusteella. Työn tavoitteena on tarkastella kokonaisvaltaisesti lapsen kuulemisen hyviä käytänteitä sekä tutkia, miten kuulemisen käytänteet eroavat huolto- ja rikosasioissa. Työhön tuodaan erilaisia näkökulmia oikeuskirjallisuuden, lainsäädännön sekä Korkeimman oikeuden päätöksien kautta. Lisäksi työssä haastatellaan Rovaniemen johtavaa lastenvalvojaa Marja Leena Nurmela, Kainuun lastenvalvoja Veera Juntusta sekä Oulun poliisilaitoksen nuorisorikosryhmän tutkinnanjohtajaa, rikosylikonstaapeli Irmeli Korhosta. Haastatteluiden tavoitteena on havainnollistaa lähemmin käytännön menetelmiä lapsen kuulemisessa sekä saada ammattilaisten näkemykset aiheesta. Korhosen kanssa haastattelu toteutetaan henkilökohtaisena tapaamisena Oulun poliisilaitoksen tiloissa. Nurmisen ja Juntusen kanssa tapaaminen ei onnistu, joten Nurmisen kanssa menetelmäksi on sovittu puhelinhaastattelu ja Juntusen kanssa sähköpostihaastattelu. Haastattelukysymykset on pyritty muotoilemaan mahdollisimman vertailukelpoisiksi keskenään eri prosesseille.

Työ toteutetaan laadullisena tutkimuksena. Laadullisessa tutkimuksessa merkityskokonaisuudet ovat toimintaa, ajatuksia, yhteiskunnan rakenteita sekä päämäärien asettamista (Vilka 2005, 97). Tutkimusmenetelmän tavoitteena on ymmärtää ryhmän ja yksilön toimintaa. Toisin kuin tilastollisessa tutkimuksessa, laadullisessa tutkimuksessa ei yleistetä tutkittavaa asiaa tilastollisesti, vaan asioita pyritään kuvaamaan ja ymmärtämään. (Vilka 2005, 180) Tutkimuksessa on tavoitteena vertailla kahden eri prosessin kuulustelukäytänteitä, joten laadullisen tutkimuksen voidaan katsoa sopivan parhaimmin käytänteiden vertaamiseen ja kuvaamiseen.

Aihe on rajattu lapsen kuulemiseen huolto- ja rikosasioissa. Rikosprosessin osalta keskitytään lähinnä esitutkintavaiheen kuulemisiin ja tuomioistuinkuuleminen esitellään vain lyhyesti. Tämän vuoksi lapsen kuuleminen todistelutarkoituksessa on rajattu kokonaan työn ulkopuolelle. Kohderyhmä on rajattu alle 15-vuotiaisiin lapsiin, sillä tämän ikäisten kuulemiset hoidetaan yleensä tuomioistuinkäsittelyn ulkopuolella. Siviiliprosessissa käsitellään lapsen kuulemista vanhempien erotilanteessa. Työn pääpaino on tutkia käytännön tapoja lapsen kuulemisessa edellä mainittujen prosessien tilanteissa.

Työ on jaettu viiteen isompaan kokonaisuuteen. Alussa esitellään lapsen etua ja juridisia oikeuksia lainsäädännön näkökulmasta sekä miten edellä mainitut ovat kehittyneet ajan saatossa.

Seuraavassa kappaleessa esitellään esitutkintaprosessia sekä käydään läpi esitutkintakuulustelun käytänteitä ja periaatteita. Vallitsevia kuulustelukäytänteitä tarkastellaan lainsäädännön näkökulmasta sekä pohditaan kuulusteltavan asemaa ja oikeuksia. Neljännessä luvussa paneudutaan lapsen kuulemisen hyviin käytänteisiin, joista muodostuu yksi tärkeimmistä kokonaisuuksista työssä. Kuulemisen käytänteet ja lainsäädäntö eroavat tilanteissa, joissa lapsi on rikoksesta epäiltynä tai uhri sekä huolto- ja tapaamisasioissa. Näin ollen aiheet esitellään omina kokonaisuuksinaan. Lisäksi työssä esitellään lyhyesti lapsen kuulemisen käytänteitä tuomioistuimessa. Teoriaosuuden lopussa käydään läpi myös hallituksen esitys lapsenhuoltolain uudistuksesta. Uudistuksen tavoitteena on parantaa lapsen edun toteutumista huolto- ja tapaamisasioissa, joten se on erittäin merkittävä opinnäytetyön aiheen kannalta. Empiirisessä osiossa avataan haastatteluiden tulokset ja esitellään haastateltavien näkemykset tutkimusaiheesta. Haastattelujen ja teorian pohjalta tehdään johtopäätökset tutkimuskysymyksistä. Lopussa pohditaan opinnäytetyöprosessia ja sen onnistumista kokonaisuudessaan.

2 LAPSEN ETU JA OIKEUS OSALLISTUA

1800-luvulla termi 'Lapsen etu' oli lähes tuntematon, eikä lapsilla katsottu olevan minkäänlaisia oikeuksia. Keskustelu lapsen oikeuksista alkoi tosiasiaa vasta 1900-luvun lopulla. Nykyisin lapsen oikeudet turvataan mm. Suomen perustuslaissa ja lapsen oikeuksien sopimuksella. (Toivonen 2017, 34.)

Lapsen etu ja osallisuus ovat lapsioikeuden peruspilareita. Oikeustieteessä keskustelua on syntynyt muun muassa lapsen kompetenssista, eli kyvystä olla oikeuksien haltija. Keskusteluissa lapsi on nähty aikuisesta riippuvaisena ja suojelun tarpeessa olevana. (Toivonen 2017, 34.) Oikeus-psykologisesta näkökulmasta on esitetty, että lapselle on tarjottava hyvinvointia ja suojaa, mutta myös mahdollisuus ilmaista itseään ja omia näkemyksiään. Lapsen autonomisuutta ja osallisuutta onkin pidetty kehityksen kannalta lähes yhtä tärkeinä, kuin terveyttä ja hyvinvointia. (Pajulammi 2014, 58.)

Perinteisesti lapsen etu on ymmärretty paternalistisesti, korostaen joko lapsen aikuisesta riippuvaista asemaa ja suojelun tarvetta tai lapsen edun ja yhteiskunnan intressien välistä yhteyttä. Lapsen oikeudet ja oikeussubjektius on sittemmin tuoneet esiin lapsen aktiivisena ja itsenäisenä toimijana myös oman etunsa arvioimisessa. (Toivonen 2017, 79.)

2.1 Oikeus osallistua

2.1.1 Perusoikeudet

YK:n lapsen oikeuksien sopimus on maailman laajimmin ratifioitu YK:n ihmisoikeussopimus. Se sitoo valtioita noudattamaan sen päätavoitteita, jotka ovat terveyden, koulutuksen, tasa-arvon ja turvan takaaminen lapsille. Lapsen edun toteutuminen on yksi sopimuksen neljästä tärkeimmistä periaatteista. (Unicef 2018, viitattu 7.10.2018.) Artiklan 12 mukaan lapsella on oikeus ilmaista omat mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimitissa ja ne on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 1989).

Lapsen oikeuksien sopimusta on toteutettu Suomessa esimerkiksi perustuslain 2 luvun 6 §:ssä, jonka mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Mutta miten määritellään käsite 'kehitystään vastaavasti'? Lapsen oikeudellinen kelpoisuus on usein sidoksissa hänen ikäänsä ja sen mukaiseen rationaliteetin odotukseen. Rationalisuuden normina käytetään yleensä aikuisen henkilön rationalisuutta, minkä vuoksi lapselta nähdään usein puuttuvan päätöksentekoon vaikuttava kokemus. Näin ollen, vaikka lapsen päätöksenteko sinänsä tunnustettaisiin, se voidaan kumota vetoamalla lapsen edun toteutumiseen. (Pajulammi 2014, 63-64.)

2.1.2 Oikeusmenettely

Lapsen oikeuskelpoisuus on arvioitava aina yksilöllisesti. Lastensuojelulain 20 §:n mukaan lapsen oikeus osallistua päätöksentekoon omissa asioissaan toteutuu selvittämällä lapsen mielipide asiassa tai lasta kuulemalla. Vastoin perinteisiä oletuksia tutkimukset ovatkin osoittaneet, että lapselle on erityisen tärkeää saada osallistua. Tarve korostuu sitä enemmän, mitä ongelmallisempi tai riitaisampi asia on. Tutkimusten perusteella lapset erottavat toisistaan osallisuuden ja päätöksenteon. Yleisesti ottaen näyttäisi, että lapset arvostavat enemmän tasavertaista osallisuutta päätöksentekoprosessissa kuin itse oikeutta tehdä päätöksiä. Näin ollen lapsen suurempi tarve on tulla kuulluksi, kuin käyttää päätöksentekovaltaa. (Toivonen 2017, 136-137.)

Esitutkintalaki 805/2011 määrittelee kuulemistilanteen käytänteitä tarkemmin. Lain 4 luvun 7 § velvoittaa asianosaisia kohtelemaan alle 18-vuotiasta esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on otettava huomioon, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa hänelle tärkeissä ympäristöissä, kuten koulussa tai työpaikalla. Esitutkintaviranomaisen on myös tarvittaessa keskusteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa, voiko alaikäiseen lapseen ylipäänsä kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. Tuomioistuimen tehtävänä on määrätä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle edunvalvoja esitutkintaa varten, mikäli se katsoo, ettei huoltaja tai muu laillinen edustaja voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa (ETL 8 §).

2.2 Lapsen etu

Nykyaikaisessa lapsioikeudessa lapsen osallisuus yhdistetään suoraan lapsen edun harkintaan. Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen oikeus saada osallistua ja esittää omat näkemyksensä vapaasti on keskeinen osa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan lapsen edun määritelmää. Lapsen osallisuus lapsen edun harkinnassa ei kuitenkaan ole niin mustavalkoista, kun kysymyksessä on lapsen mielipiteen vaikutuksen arviointi hänen edustansa päätettäessä. Lapsen osallisuus oikeutta tulisi pikemminkin tarkastella periaateluontoisesti osana kokonaisharkintaa, sillä lapsen tahto tai mielipide ei aina vastaa lapsen etua. Näin ollen lapsen etu on merkittävä tekijä, kun hänen osallisuus oikeuttaan tutkitaan. (Pajulammi 2014, 181.)

Lapsen edun on katsottu olevan suomalaisen lapsioikeuden johtava oikeusperiaate. Sitä on tutkittu ja kuvailtu lapsioikeuden keskeisenä normatiivisena käsitteenä ja yhteiskuntapolitiittisena lapsen hyvinvointia kuvaavana käsitteenä. Lapsen etu on katsottu myös yleiseksi ihmisoikeusperustaiseksi sääntelyperiaatteksi, joka ohjaa lainsäätäjän toimintaa. (Pajulammi 2014, 183.)

2.3 Lapsen edun toteutuminen huoltoasiassa (KKO 2001:110)

Korkeimman oikeuden ratkaisuihin lapsen etu on noussut esille toistuvasti. Lapsen etua on tyypillisimmin tutkittu lapsen huoltoa koskevissa tapauksissa, kuten tapauksessa KKO 2001:110. Tapauksessa oli kysymys lasten huoltajan määräämisestä heidän biologisen äidin kuoleman jälkeen. (Pajulammi 2014, 184.)

2.3.1 Taustaa

Lapset X ja Y olivat jääneet ilman huoltajaa äidin kuoltua. Huoltoa itselleen hakivat lasten biologinen isä A sekä äidin ja lasten kanssa asunut C. Lapset olivat syntyneet Sveitsissä vuonna 1987 ja 1989, jolloin lasten molemmat biologiset vanhemmat olivat asuneet yhdessä Sveitsin Genevessä. Vuonna 1993 lasten äiti B muutti Suomeen C:n luokse ja otti molemmat lapset mukaansa. A:n ja lasten äidin samoin kuin A:n ja C:n välit olivat tästä lähtien olleet erittäin tulehtuneet, ja heidän välillään käytiin lukuisia eri oikeudenkäyntejä vuodesta 1994 lähtien.

2.3.2 Käsittely Helsingin käräjäoikeudessa

Lasten mielipiteen selvittämiseksi lapsia kuultiin sekä yhdessä, että erikseen lapsipsykiatrin ja kahden psykologin toimesta. Molemmat lapset olivat selkeästi ilmaisseet haluavansa jäädä asumaan Suomeen C:n kanssa. He perustelivat kantansa sillä, että he tunsivat olonsa turvalliseksi C:n kanssa ja olivat tottuneet asumaan hänen kanssaan. Nuorempi lapsi oli lisäksi kertonut haluavansa tavata joskus isäänsä, silloin kun hän itse näin haluaisi. Vanhempi lapsi kertoi, ettei biologinen isä kuulunut enää hänen perheeseensä, eikä hän halunnut tavata isäänsä. Käräjäoikeus katsoi, ettei lasten haluttomuus tavata isäänsä johtunut pelosta häntä kohtaan, eikä syynä näyttänyt olevan myöskään mikään A:n ja hänen lastensa väliseen suhteeseen välittömästi liittyvä seikka. Lasten mielipiteeseen katsottiin vaikuttaneen aikuisten tulehtuneet välit.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia oli ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti, ja tässä tarkoituksessa oli erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa. Käräjäoikeuden käsityksen mukaan tapaamisoikeudella tarkoitettiin lapsen oikeutta pitää yhteyttä biologiseen vanhempaan. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 10.1 §). Koska yhteydenpito A:n ja lasten välillä ei enää ollut onnistunut lasten asuessa C:n kanssa, käräjäoikeus katsoi, ettei ollut uskottavaa, että C kykenisi tulevaisuudessa tukemaan lasten ja heidän isänsä välistä suhdetta niin, että yhteydenpito lasten ja heidän isänsä välillä toteutuisi. Näillä perusteilla käräjäoikeus määräsi lapset A:n huoltoon.

2.3.3 Käsittely Helsingin hovioikeudessa

C valitti hovioikeuteen. Hovioikeus lausui, että A:n ja C:n kuulemisen sekä sosiaaliviranomaisten hankkimien selvitysten ja esitettyjen kirjallisten todisteiden ja kuultujen todistajankertomusten perusteella molemmat olivat käräjäoikeudenkin toteamin tavoin sopivia X:n ja Y:n huoltajiksi. Kumpaakin lasta oli hovioikeuden selvityspyynnön johdosta kuultu perheasiaintoimiston sosiaalityöntekijöiden toimesta uudelleen useaan otteeseen. Lapset olivat jälleen ilmaisseet selkeästi haluavansa asua Suomessa C:n kanssa. Lasten ikä ja kehitystaso huomioon ottaen 14 vuotta täyttävän X:n ja 12 vuotta täyttävän Y:n mielipide oli otettava huomioon asiaa ratkaistaessa.

Lapset olivat eläneet ilmapiirissä, joka ei ollut tukenut heidän suhdettaan isäänsä. Esitetyn selvityksen perusteella hovioikeus arvioi, että lasten kielteinen kanta isän tapaamisiin äidin

kuoleman jälkeen oli perustunut lähinnä Sveitsiin muuttamiseen liittyviin pelkoihin. Hovioikeus katsoi, että huolimatta siitä, että lapset olivat ilmeisesti vähintäänkin ikäisensä tasoisia kehitykseltään, heille ei tässä erittäin vaikeassa tilanteessa voitu antaa yksinomaista määräysvaltaa tulevaisuudestaan, vaan oli arvioitava vastasiko lasten mielipide parhaalla mahdollisella tavalla heidän etuaan.

Hovioikeus totesi, että lapsen ja biologisen vanhemman väliselle yhteydenpidolle oli oikeusjärjestyksessä annettu suuri painoarvo. Näin ollen ratkaisuvaihtoehtoja punnitessaan hovioikeus otti huomioon erityisen tärkeänä seikkana isän ja lasten välisen suhteen merkityksen lasten tasapainoiselle kehitykselle. Hovioikeus pohti ratkaisua tehdessään lasten mielipiteiden ohella myös lasten vallitsevien olosuhteiden merkitystä. Ratkaisevaksi tekijäksi nousi yhteydenpito isään. Hovioikeus katsoi, että äidin kuoleman jälkeen vallinneet sinänsä hyvät olosuhteet olivat etäännyttäneet lapsia isästään, eikä olosuhteiden ylläpitämistä voitu näin ollen pitää heidän etunsa mukaisena. Myönteisen ja läheisen ihmissuhteen kehittämiseksi ja turvaamiseksi lasten ja isän välillä huolto oli määrättävä isälle. Näillä perusteilla hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden päätöstä.

2.3.4 Muutoksenhaku Korkeimmassa oikeudessa

Alempien oikeuksien selvityksien perusteella Korkein oikeus piti selvitettyinä, että molemmat sekä A, että C ovat sopivia X:n ja Y:n huoltajiksi. Korkein oikeus katsoi myös, että lasten mielipiteet on luotettavasti selvitetty ja ettei ole syytä epäillä, etteikö kysymyksessä olisi lasten oma ja itsenäinen tahto lasten ikä ja kehitystaso sekä muut olosuhteet huomioon ottaen.

Kumpikin lapsista on ilmaissut haluavansa jäädä nykyiseen elinympäristöönsä ja asumaan C:n luona. Lapsen huoltoa ja täytäntöönpanoa koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain 2 §:n mukaan täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin lapsen tahtoa, jos lapsi on täyttänyt 12 vuotta. Koska X on 14-vuotias ja myös Y on täyttänyt 12 vuotta, sellaista huoltopäätöstä, joka edellyttäisi lasten siirtymistä asumaan isän luo, ei ole mahdollista panna täytäntöön.

Huollon tarkoitus huomioon ottaen, Korkein oikeus katsoi, ettei vallitsevissa olosuhteissa ole lapsien edun mukaista määrätä huoltoa vanhemmalle, jonka luokse lapsia ei vasten tahtoaan voi siirtää. Koska A:n ja C:n välit ovat huonot, ei ole perusteltua odottaa, että huollon ollessa A:lla

lasten asioiden hoitaminen näiden aikuisten kesken voisi sujua lasten edun edellyttämällä tavalla. Näiden olosuhteiden vallittaessa Korkein oikeus katsoi olevan lasten edun mukaista uskoa X:n ja Y:n huolto C:lle.

2.3.5 Pohdinta

Tapauksessa arvioitiin lasten etua poikkeuksellisen analyttisesti kaikissa oikeusasteissa, sillä lapset olivat nuoria ja vailla huoltajaa, jolloin edun toteutumista pidettiin ensisijaisen tärkeänä. Alemmissa oikeusasteissa tuotiin esille useita oikeudellisia kantoja, jotka korostivat lapsen ja hänen vanhempiansa välistä läheistä suhdetta. Esimerkiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 §:n mukaan lapsen huollon tuli turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Käräjä- ja hovioikeus näkivät tämän olevan tapauksessa tärkeintä lapsen edun kannalta, minkä vuoksi huolto määrättiin lasten isälle, vaikka tämä edellytti lasten muuttamista toiseen maahan. Korkeimman oikeuden ratkaisussa ratkaisevaksi tekijäksi nousi lopulta lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain 2 §, jonka mukaan täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin 12 vuotta täyttäneen lapsen tahtoa. Vallitsevat olosuhteet ja lasten iät huomioon ottaen voidaan katsoa, että Korkeimman oikeuden ratkaisu oli oikeudenmukainen. Lasten koti, koulu, harrastukset sekä läheiset ihmissuhteet pysyivät ennallaan päätöksen myötä, mitkä ovat merkittäviä asioita lapsen ollessa 12-14 vuotta.

3 ESITUTKINNASTA

Esitutkinta on epäilyn rikoksen oikeudellista selvittämistä (Fredman, Helminen, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2014, 3). Esitutkinta on toimitettava, kun on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen (ETL 3:3.1 §). Sen tavoitteena on selvittää epäilty rikos sekä valmistella asia siten, että syyteharkinta voidaan suorittaa asianmukaisesti, samalla asianosaisten etua valvoen (ETL 1:2 §).

Kuulusteltavaa on kohdeltava rauhallisesti ja asiallisesti. Tunnustuksen tai määrättyyn suuntaan johtavan lausuman saamiseksi kuulusteltavalta ei saa käyttää tietoisesti väärää ilmoitusta, lupauksia tai uskottelua erityisistä eduista, uuvuttamista, uhkausta, pakkoa taikka muita kuulusteltavan ratkaisuvapauteen, tahdonvoimaan, muistiin tai arvostelukykyyneen vaikuttavia sopimattomia keinoja tai menettelytapoja. (ETL 7:5 §)

3.1 Esitutkintaperiaatteet

Esitutkintalain 4 luvussa esiteltävät esitutkintaperiaatteet ovat tärkeä osa kuulustelutilanteen käytänteitä. Ensimmäinen niistä on tasapuolisuusperiaate. Esitutkinnassa tämä tarkoittaa, että tutkinnassa on selvitettävä ja otettava huomioon kaikki rikoksesta epäilyä sekä vastaan, että puolesta puhuvat seikat ja todisteet. Tähän liittyy myös syyttömyysolettama, jonka mukaan epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa syyttömänä. (ETL 4:1-2 §)

Esitutkinnassa noudatetaan myös suhteellisuusperiaatetta. Sen mukaan esitutkintatoimenpiteen ja siitä aiheutuvan henkilön oikeuksiin puuttumisen on oltava puolustettavia suhteessa selvittävään rikokseen, selvittävän asian selvittämistarpeeseen sekä toimenpiteen kohteena olevan henkilön ikään, terveyteen ja muihin vastaaviin häneen liittyviin seikkoihin ja muihin asiaan vaikuttaviin seikkoihin nähden. Esitutkinnassa ei myöskään saa puuttua kenenkään oikeuksiin enempää kuin on välttämätöntä, eikä esitutkintatoimenpiteellä saa aiheuttaa kenellekään tarpeetonta vahinkoa tai haittaa (Vähimmän haitan periaate). Lisäksi esitutkinnan asianosaisia ja siihen osallistuvia on kohdeltava hienotunteisesti (Hienotunteisuusperiaate). (ETL 4:4-6 §)

3.2 Suppea esitutkinta

Esitutkinta on välttämätön osa rikosprosessia, sillä rikos tulee lähtökohtaisesti aina syyteharkintaan ja tuomioistuimen käsittelyyn esitutinnan kautta. Esitutkimateriaali on myös syyteharkinnan ja rikosoikeudenkäynnin perusta. (ETL 9:1 §)

Esitutinnan laajuus määräytyy tutkittavan asian vaikeusasteen ja laadun mukaan. Suppea esitutkinta voidaan toimittaa silloin, kun kyseessä on suhteellisen vähäinen ja selkeä rikkomus, josta ei ole yleisen rangaistuskäytännön mukaisesti odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa (ETL 3:14.1 §). Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi yksinkertaiset liikenne rikokset ja lievät omaisuusrikokset. Suppeassa menettelyssä selvitetään ainoastaan ne seikat, jotka ovat välttämättömiä rikesakon määräämistä varten. Tutkinnassa kirjataan olosuhteet ja lausumat vain pääpiirteittäin. (ETL 11:2 §)

3.3 Täydellinen esitutkinta

3.3.1 Alustavat toimenpiteet

Täydellisessä eli laajemmassa esitutkinnassa poliisi selvittää tarkemmin mitä todellisuudessa on tapahtunut ja mitä vahinkoa rikoksesta on aiheutunut. Alustavissa toimenpiteissä selvitetään, onko rikosta ylipäänsä epäiltävissä ja onko esitutinnan aloittamiselle perusteita. Esitutinnan ensimmäinen vaihe on näin ollen esitutinnan toimittamisen edellytysten toteaminen sekä päätös toiminnan aloittamisesta. Esitutinnan toimittamisesta päättää tutkinnanjohtaja. (ETL 3:3 §)

3.3.2 Kuulustelut ja muun todistusaineiston kerääminen

Esitutinnan keskeisimmät toimenpiteet ovat kuulustelu ja muiden todistusaineistojen kokoaminen, järjestäminen ja tallettaminen. Muuta todistusaineistoa voivat olla esimerkiksi valokuvat, erilaiset lausunnot tai poliisin tekninen tutkinta. Kuulustelujen tiedot kirjataan kuulustelupöytäkirjaan, jonka kuulusteltava itse hyväksyy. Pääasiassa tutkija (tarvittaessa tutkinnanjohtaja tai syyttäjä) ratkaisee, mitkä kuulustelut ja muut esitutkintatoimenpiteet ovat tarpeellisia toimittaa. (Fredman ym. 2014, 37-38.) Lisäksi myös asianosaisella on oikeus pyytää kuulustelua ja muita toimenpiteitä, mikäli hän

osoittaa, että niillä voi olla vaikutusta asiaan ja jos niistä ei asian laajuus huomioon ottaen aiheudu kohtuuttomia kustannuksia. (ETL 3:7 §)

3.3.3 Esitutinnan päättäminen

Esitutinnan valmistuttua asia tulee siirtää syyttäjälle syyteharkintaa taikka rangaistusmääräyksen tai rikesakkomääräyksen antamista varten. Mikäli tutkinnassa on selvinnyt, ettei asiassa ole tapahtunut rikosta, ketään vastaan ei voida nostaa syytettä tai esittää muuta rikokseen perustuvaa julkisoikeudellista vaatimusta, esitutkinta päätetään saattamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi. Samoin toimitaan, jos tutkinnassa käy ilmi, että epäilty on alle 15-vuotias, epäilty on kuollut tai syyteoikeus on epäilyksettä vanhentunut. (ETL 10:2 §)

Ennen esitutinnan päättämistä asianosaisille tulee varata tilaisuus antaa loppulausunto muun muassa esitutkinta-aineiston riittävydestä. Loppulausunnon tarpeellisuus harkitaan asian laatu ja laajuus, rikoksen vähäisyys tai muut vastaavat seikat huomioon ottaen. (ETL 10:1 §)

Esitutinnan päätyttyä tutkinnasta laaditaan esitutkintalain 9 luvun 6 §:n mukainen esitutkintapöytäkirja. Esitutkintapöytäkirjaan on otettava kuulustelupöytäkirjat ja selostukset tutkintatoimenpiteistä sekä liitettävä tutkinnassa kertyneet asiakirjat, tallenteet ja valokuvat, jos niillä voidaan olettaa olevan merkitystä asiassa ja jos laissa ei toisin säädetä. (ETL 9:6 §) Esitutkintapöytäkirja toimii perustana syyteharkinnalle ja syytteen ajamiselle. Sen avulla asianosaiset voivat valmistautua oikeudenkäyntiin ja myös tuomioistuimen puheenjohtaja voi käyttää sitä valmistellessaan istunnon kulkua. (Fredman ym. 2014, 39-40.)

3.3.4 Pakkokeinot

Esitutkinnassa voidaan käyttää myös pakkokeinoja prosessin häiriöttömän ja turvallisen kulun takaamiseksi, todisteiden hankkimiseksi sekä rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi. Pakkokeinojen käyttämisen edellytyksenä on, että esitutkinnan toimittamiselle on edellytykset. (Fredman ym. 2014, 37.) Pakkokeinoja voidaan käyttää pakkokeinolain (2011/806) edellyttämällä tavalla. Erilaisia pakkokeinoja ovat esimerkiksi kiinniottaminen, vangitseminen, matkustuskielto ja takavarikot (Pakkokeinolaki 2:1-5§, 5:1-5§, 7:1§).

3.4 Kuulusteltavan asema

Kun henkilöön kohdistetaan esitutkintatoimenpiteitä, esitutkintaviranomaisen on viipymättä ilmoitettava henkilölle hänen asemastaan esitutkinnassa. Jos henkilön asema on epäselvä, häntä kohdellaan kuultavana. Asianosaiselle tulee myös ilmoittaa hänen oikeuksistaan ilman aiheetonta viivytystä. (ETL 4:9,16,18 §)

Lähtökohtaisesti kuulusteltavan tulee olla läsnä itse kuulustelussa. Jos tutkija kuitenkin katsoo, ettei siitä aiheudu haittaa ja ettei se vaaranna tutkinnan luotettavuutta, asianosainen tai kuulusteltava voi antaa lausumansa myös asiamiehen välityksellä, puhelimitse tai muulla tiedonsiirtovälineellä. Rikoksesta epäiltyä voidaan kuulla asiamiehen välityksellä ainoastaan, jos asia koskee rikosta, josta ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai kuusi kuukautta vankeutta. (ETL 7:1 §) Mikäli henkilö on kuulusteluajankohtana päihtynyt tai mielentilaltaan häiriintynyt, häntä saa kuulustella vain, jos kuulustelua ei voida lykätä rikoksen selvittämistä vaarantamatta. Tällaisessa tilanteessa kuulustellulle on varattava tilaisuus tarkastaa kertomuksensa. (ETL 7:3-4 §)

Sekä asianomistajalla, että rikoksesta epäillyllä on oikeus avustajaan. Tästä oikeudesta tulee ilmoittaa asianosaisille ennen heidän kuulemistaan, ilman aiheetonta viivytystä. Esitutkintaviranomaisten on muutoinkin huolehdittava, että asianosaisen oikeus käyttää avustajaa tosiasiallisesti toteutuu hänen sitä halutessaan ja, että epäillyllä on riittävät tiedot häntä koskevan rikosepäilyn sisällöstä, hänen oikeudestaan olla myötävaikuttamatta rikoksensa selvittämiseen ja oikeudestaan käyttää avustajaa esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä. (ETL 4:10 §)

Esitutkintalain 7 luvun 6 § velvoittaa asianosaista ja tämän laillista edustajaa/asiamiestä pysymään totuudessa tehdessään selkoa tutkittavasta asiasta ja vastattaessa kysymyksiin. Mikäli asianomistaja tai todistaja antaa väärän tiedon asiassa tai ilman laillista syytä salaa siihen kuuluvan seikan, hänet tulee tuomita perättömästi lausumasta viranomaismenettelyssä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi (RL 9:2 §). Rikoksesta epäiltyä suojaa kuitenkin itsekriminointisuoja, joka tarkoittaa oikeutta vaieta ja olla myötävaikuttamatta syyllisyytensä selvittämiseen. Itsekriminointisuojan katsotaan kuuluvan Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja Suomen perustuslaissa mainittuun oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

4 LAPSEN KUULEMISEN HYVÄT KÄYTÄNTEET

Lapsen kuuleminen häntä koskevassa asiassa kuuluu hänen perus- ja ihmisoikeuksiinsa. Suomen perustuslain 6.3 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä ja mielipiteensä, on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. (Aaltonen 2009, 257.)

Osallistumisoikeuden lisäksi alaikäisellä lapsella on oikeus suojeluun ja huolenpitoon. Lapsen suojelemisen tarve voi joissain tapauksissa kaventaa hänen osallistumisoikeuttaan tai olla ristiriidassa sen kanssa. Lasta voidaan siis suojella myös hänen tahdostaan riippumatta, jos esimerkiksi lapsen henkisen tilan vuoksi hänen mielipiteensä selvittäminen järkyttäisi tai rasittaisi häntä liikaa. (Aaltonen 2009, 257.)

Lapsen kuulemisen tarkoitus ja erilaiset käytännöt vaihtelevat eri prosesseissa. Siviiliprosessissa tärkeintä on lapsen edun toteutuminen. Esimerkiksi lastensuojeluasiassa pyritään selvittämään lapsen mielipide asiaan hänen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla, aiheuttamatta tarpeetonta haittaa. (LastSL 4:20 §) Rikosasioissa johtavat intressit ovat rikoksen selvittäminen ja rikosvastuun toteuttaminen. Yhtä tärkeää on kuitenkin huolehtia myös yksilön oikeusturvan toteutumisesta. (Jokela 2018, 1.2.2.) Lapsiasioissa tämä tarkoittaa, että lapsella on oikeus suojeluun, hoivaan ja myötämääräämiseen, mutta näiden lisäksi lapsella on myös hänen iän ja kehitystason mukaisia itsemääräämisen oikeuksia. Näiden oikeuksien yhtymäkohdan rajapinnassa on usein haasteellisia tilanteita; alisuojaa johtaa oikeudenloukkauksiin ja voi vahingoittaa lasta, kun taas ylisuojelu loukkaa itsemääräämisoikeutta. (Hirvelä 2006, 25.)

4.1 Huolto- ja tapaamisoikeutta koskevat asiat

Huolto- ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa lasta kuullaan ensisijaisesti hänen omista tarpeistaan lähtien. Lapselle mielipiteen ilmaiseminen on oikeus, ei velvollisuus. Kuulemisen ymmärtäminen velvollisuutena voi johtaa ylilyönteihin, jolloin lasta esimerkiksi kuullaan jopa yli kymmenen kertaa tai tarpeettomasti ryhdytään lasta stressaaviin psykologisiin tutkimuksiin. (Aaltonen 2009, 259.)

Laissa lapsen huollosta ja tapaamisesta (1983/361) määrätään, että lapsen mielipide tulee selvittää olosuhteet sekä lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen. Lasta voidaan kuulla tilanteissa, kun vanhemmat eivät ole huollosta yksimielisiä, lapsi on muun henkilön kuin huoltajansa hoidettavana tai selvittämistä on muutoin pidettävä lapsen edun kannalta aiheellisena. Mikäli lapsi on täyttänyt 12 vuotta, hänellä on oikeus käyttää puhevaltaa huoltajansa ohella, joten hänelle on aina varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Lain lähtökohtana on oletus, että vanhempien ollessa yhtä mieltä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, he ovat ottaneet huomioon lapsen mielipiteen ja edun. (Aaltonen 2009, 260.)

4.1.1 Asian vireilletulo

Kuten avioero, myös huoltajuusriita on Oikeudenkäymiskaaren 8 luvun mukainen riitainen hakemusasia. Lapsen huoltoa koskeva hakemusasia pannaan vireille käräjäoikeuden kansliaan toimitettavalla kirjallisella hakemuksella. Asia tulee vireille, kun hakemus esitetään kansliassa tai käräjäoikeuden istunnossa. (OK 8:1 §)

Hakemuksessa tulee yksilöidä hakijan vaatimus tai toimenpide, sekä mihin vaatimus perustuu. Tarvittaessa hakemuksessa on ilmoitettava myös todisteet, jotka hakija vaatimuksensa tai vaatimansa toimenpiteen tueksi aikoo esittää, sekä mitä hän kullakin todisteella aikoo näyttää toteen. Hakemuksessa täytyy esittää myös oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva vaatimus sekä millä perusteella tuomioistuin on toimivaltainen. (OK 8:2 §) Riitainen hakemusasia käsitellään hakemusasian istunnossa, jos asianosainen sitä vaatii tai käräjäoikeus pitää asian käsittelyä istunnossa tarpeellisena asian selvittämiseksi (OK 8:3 §).

4.1.2 Menettely

Lapsen huoltoa koskevissa asioissa lasta kuulee pääasiassa sosiaalitoimi, tai lapsen kuulemiseen perehtynyt asiantuntija (esimerkiksi psykologi), jotta lasta ei tarvitsisi kuulla tuomioistuimessa oikeudenkäynnin aikana. Selvitystyön tekevien sosiaalityöntekijöiden tulee olla esteettömiä ja yleensä sellaisia henkilöitä, jotka eivät ole olleet perheen kanssa aikaisemmin tekemisissä työnsä kautta. Ennen kuulemistä tai sen alussa sosiaalityöntekijä kertoo lapselle kuulemisen taustan, miksi häntä kuullaan sekä mitä kuulemisella pyritään selvittämään. Tällä tavoin sosiaalityöntekijä luo luottamusta lapseen. (Mäkinen, Määttä, Savela, Sneck, Tukiainen & Turtiainen 2008, 25, 27.)

Lapsen oikeuksista ja osallisuudesta on esitetty useita kilpailevia teorioita, minkä vuoksi lapsen kuulemisesta ei ole annettu yhtenäisiä menettelytapaohjeita. Kuulemisen toteuttamiseen vaikuttavat muun muassa kuulustelijan lapsinäkemys sekä teoreettiset lähtökohdat. Alle 6-vuotiasta kuultaessa selvitys perustuu hänen leikkinsä ja käytöksen tarkkailuun sekä havaintoihin lapsen ja vanhempien vuorovaikutuksesta. Kouluikäisen lapsen mielipide selvitetään keskustelun kautta. Keskustelussa voidaan käyttää apuna erilaisia välineitä, piirtämistä, karttojen tekemistä ja niin edespäin. Mitä vanhempi lapsi on, sitä enemmän kuuleminen voi perustua pelkkään keskusteluun ja lapselle esitettyihin kysymyksiin. (Aaltonen 2009, 262-265.) Lapsen mielipiteen merkitystä ei tule korostaa liikaa, vaan kertoa lapselle, että aikuiset ratkaisevat asian (Mäkinen ym. 2008, 27). Keskustelujen lisäksi kuulusteltavan on tärkeää tarkkailla lapsen ilmeitä ja kehon kieltä. Nämä sanattomat viestit kertovat usein paljon lapsen todellisesta tahdosta ja mielipiteestä ja kuulustelijan velvollisuus on välittää myös tällaiset havainnot tuomioistuimelle. (Aaltonen 2009, 265.)

4.1.3 Tavoitteet

Selvitystyön painopisteenä ovat lapsen arki, vuorovaikutussuhteet ja kehitys. Tavoitteena on selvittää lapsen etu sekä vanhempien ominaisuudet ja edellytykset hoitaa ja kasvattaa lasta. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten työryhmäraportin (2008) mukaan sosiaaliviranomaisen tulee ottaa kantaa lapsen kehittyneisyyteen ja kykyyn ilmaista mielipiteensä. Lausunnosta tulee käydä selkeästi ilmi lapsen mielipide, sekä mihin se perustuu. Mikäli lapsi on ilmaissut haluavansa tulla kuulluksi myös tuomioistuimessa, tästä tulee olla maininta lausunnossa. Työryhmän mukaan lapsen kuulemiseen tuomioistuimessa on suhtauduttu hyvin pidättäytyvästi ja sitä on tarkoitettu käytettävän ainoastaan poikkeustilanteissa. Työryhmän tutkimuksen mukaan tämän käytännön muuttamiselle ei ole tarvetta.

4.2 Rikosasiat

Alle 15-vuotiaan lapsen kuulemisen kannalta keskeisiä lainkohtia ovat oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 § ja 11 §. Ensiksi mainitun mukaan alle 15-vuotiaan kuuleminen todistelutarkoituksessa on mahdollista, mikäli tuomioistuin katsoo tämän soveliaaksi ja lapsen kuulemisella on asian selvittämiseksi keskeinen merkitys. Kuuleminen ei saa aiheuttaa sellaista kärsimystä tai muuta

haittaa, joka voisi vahingoittaa lasta tai hänen kehitystään. Kyseistä pykälää sovellettaessa 15 vuoden ikäraja arvioidaan pääkäsittelyhetken mukaan. Näin ollen, vaikka henkilö olisi ollut alle 15-vuotias esitutkinnan aikaan, voidaan häntä kuulla pääkäsittelyssä, mikäli hän on täyttänyt tätä ennen 15 vuotta. Poikkeuksena tässä asiassa ovat seksuaalirikoksen uhrin kuulemiset, jolloin 15 vuotta täyttänyttä voidaan lääketieteellisten selvitysten perusteella pitää henkisesti toiminnaltaan häiriintyneenä. Rikosasioissa kuulustelun toteuttaa yleensä lasten kuulusteluihin erikoistuneet poliisit. Tarvittaessa virka-avuksi voidaan pyytää lapsipsykologia tai lastenlääkärinä. (Mäkinen ym. 2008, 33-34, 36.)

4.2.1 Nuori kuultava

Esitutkintalain 39 a §:n nojalla alle 15-vuotiaan kuuleminen tallennetaan yleensä ääni- ja kuvatallenteelle, jos kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä eikä kuultavaa voida nuoren iän vuoksi haittaa aiheuttamatta kuulla henkilökohtaisesti. Lähtökohtaisesti käytäntönä on, että mitä nuorempi kuultava lapsi on, sitä suurempi epätodennäköisyys on, että lasta voitaisiin kuulla tuomioistuimessa. Useimmiten hyvin toteutettu kuulustelun tallentaminen videotallenteelle on riittävä lapsen havaintojen ja näkemyksen selvittämiseksi. Epäillylle on kuitenkin varattava tilaisuus nähdä tallenne ja esittää kysymyksiä kuultavalle. Epäillyn oikeusturvan takaaminen on erityisen tärkeää, sillä kuulustelua tehtäessä tarkoitus on, että esitutkintakuulustelu korvaa tuomioistuimessa tapahtuvan lapsen henkilökohtaisen kuulemisen. Edellä mainittu toimintatapa on tunnustettu myös Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuimessa, joka ratkaisukäytännössään piti kyseistä oikeudenkäynnin menettelyä oikeudenmukaisena kaikille osapuolille. (Mäkinen ym. 2008, 34-37.)

4.2.2 Kuulustelutilanne

Kuulustelussa on otettava huomioon lapsen kehitystason asettamat erityisvaatimukset koskien kuulustelumenetelmää, kuulusteluun osallistuvien henkilöiden määrää, kuulusteluolosuhteita sekä sitä, kuka kuulustelun suorittaa. Käytännössä lapsen kuulustelu tallennetaan sellaisenaan ja kuulustelusta laaditaan litterointi. Epäillylle tai hänen edustajalleen varataan jälkikäteen poliisin tiloissa tilaisuus nähdä videotallenne ja sen pohjalta epäilty voi esittää kysymyksensä. Tarvittaessa tämän johdosta järjestetään uusi kuulustelu. Mikäli kuulustelu järjestetään poliisin tiloissa, pääsääntöisesti ei ole teknisiä esteitä järjestää kuulustelua niin, että epäilty seuraisi kuulustelua

peililasien takaa, jolloin vastakysymysten esittäminen onnistuisi samalla kuulustelukerralla. Käytännössä tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan ole juurikaan käytetty, sillä epäillyn läsnäolo voisi vaikuttaa kielteisesti lapsen kertomukseen. (Mäkinen ym. 2008, 36.)

4.3 Vajaavaltaisen edunvalvonta

Alle 18-vuotiaan lakimääräisinä edunvalvojina toimivat yleensä hänen huoltajansa (LHL 4 §). Näin ollen alaikäisen asiassa puhevaltaa käyttää ja asiaa koskevia vaatimuksia esittää huoltaja tai muu laillinen edustaja. 15 vuotta täyttäneellä vajaavaltaisella on kuitenkin rinnakkainen puhevalta edustajansa kanssa, kun kyseessä on häntä koskeva tai muuten henkilökohtaista etua tai oikeutta koskeva asia. (OK 12:1 §) Näin ollen 15-vuotiaalla on todettu olevan oikeus edustajansa ohella tehdä itsenäisesti syyttämispyyntö häneen itseensä kohdistuneesta rikoksesta (RL 1:4.3 §).

Mikäli on kuitenkin perusteltua syytä olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa, lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa lapsen edun turvaamiseksi (LastSL 4:22 §). Edunvalvojan määrääminen lapselle on teoriassa mahdollista sekä huolto-, että rikosasioissa, mutta käytännössä edunvalvoja määrätään lapselle pääasiassa rikosasioissa. Huoltoasioissa edunvalvojan määrääminen on ollut erittäin poikkeuksellista, mutta uudistuvan lastenhuoltolain myötä tämä saattaa yleistyä.

4.3.1 Eturistiriita

Tilanteessa, jossa lapsen ja hänen huoltajansa mielipiteet ja edut ovat ristiriidassa keskenään, voidaan lapselle määrätä edunvalvoja käyttämään puhevaltaa huoltajan sijasta. Sosiaaliviranomaisen tulee tehdä edunvalvojan määräämistä koskeva hakemus käräjäoikeudelle, mikäli on perusteltua syytä olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsensa etua tai edunvalvojan määrääminen on muutoin välttämätöntä lapsen edun turvaamiseksi tai asian selvittämiseksi. (HolhTL 72 §) Näissä tilanteissa alaikäisen oma toivomus ja mielipide on kuitenkin otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystason edellyttämällä tavalla (Hirvelä 2006, 332). Eturistiriitatilanne on kyseessä esimerkiksi silloin, kun asiassa vastapuolena on huoltaja itse tai hänen puolisonsa tai muu läheinen henkilö.

4.3.2 Edunvalvojan määrääminen

Edunvalvojan määrääminen ei vie huoltajalta tämän asemaa tai määräysvaltaa, mutta antaa oikeuden päätösvaltaan tietyissä edunvalvojan määräyksessä todetuissa asioissa. Jotta edunvalvojan määräyksestä saataisiin täysimääräinen hyöty ja välttyttäisiin toimivaltaristiriidoilta huoltajan kanssa, edunvalvojan hakemuksessa ja määräyksessä tulisi yksilöidä ne oikeudet ja valtuudet, jotka edunvalvojalle annetaan. Yleisesti tarpeellisia valtuuksia ovat muun muassa oikeus tehdä rikosilmoitus, esittää syyttämispyyntö, antaa suostumus lapsen somaattiseen ja psykologiseen tutkimukseen sekä kuulusteluun. (Hirvelä 2007, 50.)

Mikäli lapsen edunvalvojana toimii lakimies, joka samalla toimii lapsen oikeudenkäyntiavustajana tuomioistuimessa, tulisi määräykset hakea näistä erikseen. Oikeudenkäyntiavustajan määräys ei nimittäin anna valtuutta päättää lapsen puolesta edunvalvojan päätettävissä olevista asioista, mutta se takaa avustajan oikeuden palkkioon valtion varoista. On kuitenkin mahdollista, että edunvalvojana ja oikeudenkäyntiavustajana toimivat eri henkilöt, jolloin edunvalvojaksi voidaan määrätä esimerkiksi lastensuojelun viranomainen. (Hirvelä 2007, 51.)

4.4 Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21§:n mukaan pääsääntönä on, ettei alle 15-vuotiasta lasta kuulla tuomioistuimessa todistelutarkoituksessa. Henkilökohtainen tuomioistuinkuuleminen voidaan korvata taltioidulla esitutkintakuulustelulla. (Mäkinen ym. 2008, 37.) Lasta on mahdollista kuulla henkilökohtaisesti oikeudessa, mikäli lapsi itse suostuu kuulemiseen ja on ilmeistä, ettei kuuleminen aiheuta lapselle haittaa. Lisäksi kuulemisella on oltava huomattava merkitys asian ratkaisemisen kannalta. (OK 17:27 §) Kuulemisen merkitys tulee aina arvioida tapauskohtaisesti. Kuulemisen haitallisuuden arvioinnissa otetaan huomioon muun muassa lapsen ikä, riidan tai rikoksen laajuus ja kohde sekä vanhempien suhtautuminen kuulemiseen. (Rovaniemen Hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhanke 2017, 43-45.) Harkintaan vaikuttaa lisäksi mahdollinen esitutkintakuulustelun taltiointi ja sen laatu, muu todistusaineisto sekä kuinka paljon henkilökohtaisesta kuulemisestä voisi mahdollisesti olla hyötyä asian selvittämiseksi. Vaihtoehtona voidaan harkita myös esitutkinnan täydennyttämistä. (Mäkinen ym. 2008, 37-38.)

4.4.1 Erityisjärjestelyt

Mikäli lasta kuullaan pääkäsittelyssä, tätä varten tehdään erityisjärjestelyjä. Kun alle 15-vuotiasta kuullaan tuomioistuimessa, on tuomioistuimen määrättävä kuultavalle tukihenkilö (OK 17:27.4 §). Tukihenkilö voi olla asianosaisen huoltaja tai muu läheinen henkilö, taikka esimerkiksi sosiaalityöntekijä. Mikäli tuomioistuin katsoo tarpeelliseksi, lapsen kuuleminen voidaan toteuttaa myös pääkäsittelyn ulkopuolella, esimerkiksi valmisteluhuoneessa tai tuomarin työhuoneessa. Kuultavaa voidaan suojata myös toimittamalla kuuleminen yleisön läsnä olematta. (Jokela 2018, 11.5.5.)

Lasta kuullessa tämän ei tarvitse antaa valaa ennen todistelua. Kuulustelun toimittaa pääasiassa tuomioistuin. Kuulemistilanne aloitetaan tutustumisella ja luottamuksen rakentamisella. Lapselle kerrotaan pelisäännöt sekä mistä oikeudenkäynnissä ja kuulemisessa on kyse. Kuulustelun ei tulisi kestää liian pitkään (korkeintaan 45 minuuttia) ja se tulee toteuttaa yhdellä kertaa. (Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhanke 2017, 46-47.) Asianosaisilla on oikeus esittää kuultavalle kysymyksiä, mutta ne on pääsääntöisesti esitettävä ennen kuulemista tuomioistuimelle (Jokela 2018, 11.5.5.).

Lisäksi lapsella on oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 17 §:n mukainen oikeus kieltäytyä todistamasta oikeudenkäynnissä, mikäli hänellä on sukulaisuussuhde tai sukulaisuuteen rinnastettava suhde asianosaisen kanssa. Lapsella on myös oikeus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin todistaminen saattaisi hänet tai häneen 17 §:n 1 momentissa tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön syytteen vaaraan (OK 17:18.1 §).

4.5 Lapsen tuomioistuinkuuleminen seksuaalirikostapauksessa (KKO 2008:84)

Tapauksessa kaksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutunutta alle 15-vuotiasta lasta oli esitutkinnassa kuulusteltu ja heidän kuulustelunsa oli tallennettu videolle. Käräjäoikeuden käsittelyn aikaan toinen lapsista oli täyttänyt 15 vuotta. Syyttäjä oli esittänyt videotallioinnit todisteeksi, minkä jälkeen syytetty oli vaatinut lasten kuulemista tuomioistuimessa henkilökohtaisesti.

4.5.1 Käsittely Hämeenlinnan käräjäoikeudessa

Syyttäjä vaati A:lle rangaistusta kahdesta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja esitti todisteena kuulusteluhetkellä alle 15-vuotiaiden B:n ja C:n videolle tallennetut esitutkintakertomukset. A kiisti syytteet ja vaati, että käsittelyhetkellä 15-vuotiasta B:tä ja 13-vuotiasta C:tä kuullaan todistelutarkoituksessa pääkäsittelyssä, sillä hänelle ei ollut varattu tilaisuutta esittää kysymyksiä lapsille koskien näiden kuulemiskertomusta.

Todistajana kuultu poliisimies oli kertonut A:lle ja tämän avustajalleen mahdollisuudesta esittää kysymyksiä lapsille. A ilmoitti vasta esitutkinnan loppulausunnossa, ettei videotallenne ole hänen mielestään riittävä kuulemistapa, jonka vuoksi lapsia tulisi kuulla henkilökohtaisesti pääkäsittelyssä. Todistajana kuullun sosiaalityöntekijän mukaan B:tä ja C:tä ei voitu kuulla oikeudessa, koska heidän kuulemisensa aiheuttaisi lapsille sellaista kärsimystä, joka voisi haitata heidän kehitystään.

Näin ollen käräjäoikeus katsoi, että A:lle oli annettu tilaisuus esittää lapsille kysymyksiä, joten videotallenne hyväksyttiin todisteeksi. Lisäksi lasten henkilökohtaisella kuulemisella ei olisi ollut suurta merkitystä asian ratkaisemisen kannalta ja se olisi voinut aiheuttaa lapsille sellaista henkistä kärsimystä tai muuta haittaa, ettei heidän kuulemisensa pääkäsittelyssä ollut soveliaista siitäkään huolimatta, että B oli täyttänyt 15 vuotta. Käräjäoikeus katsoi A:n syyllistyneen kahteen lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja tuomitsi hänet siitä rangaistukseen.

4.5.2 Käsittely Turun hovioikeudessa

A valitti tuomiosta hovioikeuteen vaatien, että syyte hylätään ja että B:tä ja C:tä kuullaan henkilökohtaisesti. Molemmat lapset vastustivat kuulemistaan hovioikeudessa vedoten siitä mahdollisesti aiheutuvaan vakavaan haittaan.

Hovioikeus katsoi, ettei C:tä voinut kuulla hovioikeudessa hänen nuoresta iästään johtuen, sillä kuuleminen olisi todennäköisesti voinut aiheuttaa hänelle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään. Vaikka B oli täyttänyt 15 vuotta ennen tuomioistuinkäsittelyä, häntä, kuten ei myöskään C:tä voitu asianomistajana oikeudessa velvoittaa kertomaan mitään eikä vastaamaan heille esitettyihin kysymyksiin. Lisäksi Hovioikeus totesi, että

A:lle oli esitutkinnassa varattu tilaisuus esittää kysymyksiä C:lle. Hovioikeus katsoi, että videotallennetta voitiin käyttää todisteena hovioikeuden pääkäsittelyssä.

Edellä mainituin perustein hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden antamaa tuomiota.

4.5.3 Muutoksenhaku Korkeimmassa oikeudessa

A vaati valituksessaan syytteen hylkäämistä sekä pyysi, että Korkeimmassa oikeudessa toimitetaan suullinen käsittely, jossa B:tä ja C:tä tuli kuulla henkilökohtaisesti. Sekä lapset, että syyttäjät vaativat valituksen hylkäämistä. Korkeimmassa oikeudessa ensisijaiseksi kysymykseksi muodostui, että onko asia voitu ratkaista lapsia henkilökohtaisesti oikeudessa kuulematta ja onko heidän videolle tallennettuja esitutkintakertomuksiaan voitu käyttää todisteena.

Ratkaiseviksi säännöksiksi Korkein oikeus nimesi Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:n 1 momentin, jonka mukaan henkilöä, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta voidaan kuulla todistajana tai todistelutarkoituksessa, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi ja jos henkilökohtaisella kuulemisella on asian selvittämiseksi keskeinen merkitys ja kuuleminen ei todennäköisesti aiheuta henkilölle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään. Ikärajan osalta ratkaisevaa oli, onko henkilö täyttänyt 15 vuotta silloin, kun oikeus ottaa vastaan suullista todistelua. Lisäksi Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 11 §:n 1 momentin mukaan esitutkinnassa annettua lausumaa ei pääsääntöisesti saa käyttää tuomioistuimessa todisteena. Mikäli henkilö ei ole täyttänyt 15 vuotta, videotallenteelle taltioitua kertomusta saadaan kuitenkin käyttää tuomioistuimessa todisteena, jos syytetyllä on varattu mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä.

Edellä mainittujen säännösten lisäksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun 7 §:n 2 momentin mukaan rikoksen asianomistajaa voidaan kuulustella tuomioistuimessa todistelutarkoituksessa. Myös syytetyllä on oikeus nimetä asianomistaja todistelutarkoituksessa kuultavaksi. Alle 15-vuotiaan lapsen henkilökohtainen kuuleminen on kuitenkin mainitun oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:n 1 momentin mukaan oikeuden harkinnassa kuultavalle mahdollisesti aiheutuvan haitan vuoksi.

B:n osalta Korkein oikeus katsoi, että hänen ollessa jo 15 vuotias käräjäoikeuden käsittelyn aikaan, hänen kuulemisensa asianomistajana henkilökohtaisesti ei ole ollut enää oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 21 §:n 1 momentissa tarkoitettuihin tavoin tuomioistuimen harkinnassa, eikä hänen videolle tallennettua esitutkintakertomustaan riippumatta siitä, että hän ei ole sitä antaessaan ollut 15 vuotta täyttänyt, ole voitu oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 11 §:n 2 momentin nojalla ottaa todisteena huomioon. Esitutkintakertomusta ei ole voitu ottaa huomioon myöskään hovioikeuden selostaman oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 32 §:n 2 momentin säännöksen nojalla, sillä B ei ole hovioikeuden pääkäsittelyssä kieltäytynyt lausumasta asiasta. Korkein oikeus totesi, että B:n kertomuksella on häneen kohdistunutta tekoa koskevaa A:ta vastaan ajettua syytettä ratkaistaessa keskeinen merkitys, eikä asiaa olisi siten tullut ratkaista kuulematta B:tä henkilökohtaisesti.

C:n osalta Korkein oikeus totesi, ettei häntä olisi voitu henkilökohtaisesti kuulla alemmissa oikeusasteissa, sillä hän oli käsittelyjen aikaan alle 15 vuotias. Hänen ikänsä nojalla videolle tallennettua esitutkintakertomustaan on saanut käyttää todisteena oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 11 §:n 2 momentissa säädetyin edellytyksin. C:llä on kuitenkin ollut keskeinen merkitys häntä koskevaa syytettä ratkaistaessa, ja se, että C on tuomioistuinten käsitellessä asiaa ollut lähes 15-vuotias puoltavat sitä, että häntä olisi tullut henkilökohtaisesti kuulla tuomioistuimessa. Ottaen huomioon, että epäilyssä teossa on kyse C:n isän häneen kohdistamasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä, kuulemisesta olisi aiheutunut todennäköisesti ainakin jossain määrin kärsimystä ja haittaa. Näillä perusteilla Korkein oikeus katsoo alemmilla oikeusasteilla olleen hyväksyttävät perusteet kieltäytyä kuulemasta C:tä henkilökohtaisesti. Videotallenteen osalta Korkein oikeus totesi A:lla olleen mahdollisuus esittää kysymyksiä esitutkintavaiheessa, jolloin kuulustelussa on näin ollen menetelty oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 11 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin tavoin. Tällä perusteella videotallenne on voitu ottaa huomioon oikeudenkäynnissä todisteena.

Edellä mainituin perusteilla asia on voitu lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan syytteen osalta ratkaista C:tä henkilökohtaisesti kuulematta. Näin ollen suullisen käsittelyn toimittaminen C:n kuulemisen toimittamiseksi ei tältä osin korkeimmassa oikeudessa ole tarpeen ja tätä koskeva pyyntö hylätään.

B:tä koskevan syytekohdan osalta asian ratkaiseminen olisi edellyttänyt edellä todettuun tavoin hänen kuulemistaan henkilökohtaisesti jo käräjäoikeudessa. Tämän vuoksi Korkein oikeus katsoo tämän tapahtuvan soveliaimmin käräjäoikeudessa, ja palauttaa asian tältä osin käräjäoikeuden käsiteltäväksi.

4.5.4 Pohdinta

Voidaan katsoa, että Korkeimman oikeuden päätös C:n osalta oli oikea, sillä hän oli pääkäsitteilyjen aikaan alle 15-vuotias, joten henkilökohtainen kuuleminen olisi todennäköisesti aiheuttanut hänelle kärsimystä ja haittaa. C:n kohdalla perusteluissa mainittiin A:n olevan C:n isä. Tapauksesta ei käy ilmi, oliko A myös B:n isä. Voidaan olettaa, että mikäli A on ollut B:n isä tai muu läheinen henkilö, olisi tämä pitänyt ottaa huomioon myös B:n osalta puoltavana tekijänä valituksen hylkäämiselle. B:n todistelulla oli huomattava merkitys asian ratkaisemisen kannalta, kuten C:lläkin, mutta lasten ikäero oli niin pieni, että asia olisi voitu ratkaista saman lailla molempien osalta ja hylätä A:n valitus. Tapaus oli joka tapauksessa haastava, sillä seikkoja asian puolesta ja vastaan oli monia.

5 LAPSENHUOLTOLAIN UUDISTUS

Suomen hallitus on 20.6.2018 antanut eduskunnalle esityksen, jossa ehdotetaan muutettavaksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa lakia. Nykymuotoinen lapsenhuoltolaki on tullut voimaan vuonna 1983, jonka jälkeen lakia on muutettu pääasiassa täydentämällä sitä siltä osin kuin kansainvälisten sopimusten ja Euroopan unionin lainsäädännön kansallinen voimaansaattaminen ovat antaneet siihen aihetta. On selvää, että yhteiskunta ja perhemuodot ovat muuttuneet huomattavasti lain säätämisen jälkeen. Avioliittojen määrä on vähentynyt, kun samalla avioerojen määrä on lisääntynyt. Perheistä on tullut entistä monimuotoisempia ja on tavanomaista, että molemmat vanhemmat osallistuvat aktiivisesti ja tasapuolisesti lapsen elämään. Lapsenhuoltolain uudistuksella pyritään saattamaan laki ajan tasalle siten, että se vastaa yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia sekä lainsäädäntöä. (HE 88/2018.)

5.1 Tavoitteet

Esityksen keskeisin tavoite on parantaa lapsen edun toteutumista huolto- ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa. Tavoitteena on myös vahvistaa lapsen osallisuutta häntä koskevien asioiden käsittelyssä ja tehostaa lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvien asioiden oikeuskäsittelyä. Esityksessä vahvistetaan vanhempien velvollisuutta suojella lasta väkivallalta, vaalia lapselle läheisiä ihmissuhteita ja myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen. (HE 88/2018.)

5.2 Keskeiset ehdotukset

Lakiin esitetään uusia säännöksiä huoltajien velvollisuudesta suojella lasta väkivallalta, vaalia lapselle läheisiä ihmissuhteita ja myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen. Lisäksi ehdotetaan vanhemmalle velvollisuutta ilmoittaa muuttoaikeistaan, mikäli muutto vaikuttaisi lapsen huollon tai tapaamisoikeuden toteutumiseen. Esityksessä ehdotetaan myös useita lainsäädäntötoimenpiteitä, joilla pyritään nykyistä tehokkaammin ehkäisemään niin kutsuttua vieraannuttamista toisesta vanhemmasta. (HE 88/2018.)

Hallitus ehdotti lisättäväksi säännöksiä, joiden mukaan vanhemmat voivat sopia tai tuomioistuin voi päättää, että lapsi asuu vuorotellen molempien vanhempiensa luona. Nykyään vuoroasuminen on

toteutettu niin kutsuttuna laajana tapaamisoikeutena. Epäoikeudenmukaiseksi on koettu se, että toinen vanhemmista on vain 'tapaava vanhempi', vaikka lapsi asuu lähes yhtä paljon molempien vanhempien luona. Tämän myötä vuoroasuminen otettaisiin huomioon myös elatuslaissa. Vuoroasumistilanteessa toinen vanhemmista voisi olla velvollinen maksamaan elatusapua, vanhempien elatuskyvyistä riippuen. (HE 88/2018.)

Uusien säännösten mukaan lapselle voitaisiin vahvistaa oikeus tavata hänelle läheistä henkilöä. Edellytyksenä olisi, että lapsella on tai on ollut tähän henkilöön erityisen läheinen, lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde. Kyse voisi olla esimerkiksi samassa taloudessa asuneesta isovanhemmasta tai sijaisvanhemmasta taikka vanhemman entisestä puolisoista. Tapaamisoikeus vahvistettaisiin tuomioistuimen päätöksellä. Tarve sen vahvistamiseen arvioitaisiin lapsen edun näkökulmasta. (HE 88/2018.)

Opinnäytetyön aiheen kannalta ehdotuksen merkityksellisimmät uudet säännökset vahvistavat lapsen oikeutta saada äänensä kuuluville ja osallistua häntä koskevien asioiden käsittelyyn. Esityksessä vahvistetaan lisäksi huoltajien velvollisuutta selvittää lapsen mielipide ja ottaa se huomioon lasta koskevia päätöksiä tehtäessä. Lakiin ehdotetaan kirjattavaksi myös huoltajien velvollisuus kertoa lapselle häntä koskevista päätöksistä ja muista lapsen elämään vaikuttavista asioista lapsen ikään ja kehitystasoon nähden sopivalla tavalla. Lakiin kirjattaisiin myös lastenvalvojan velvollisuudesta varmistua siitä, että vanhemmat ovat selvittäneet lapsen mielipiteen ja ottaneet sen huomioon ennen kuin sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta vahvistetaan. Nykyisen lain selkeyttämistä varten kirjattavaksi ehdotetaan myös säännös lastenvalvojan velvollisuudesta kuulla lasta henkilökohtaisesti, jos se on tarpeen lapsen mielipiteen selvittämiseksi. (HE 88/2018.)

Lapsen kuulemista koskevat uudistukset tulevat koskemaan esityksen mukaan myös tuomioistuinta. Riitaisessa huolto- ja tapaamisasiassa lapsen mielipiteen selvittäminen tapahtuisi nykyiseen tapaan ensisijaisesti sosiaalilautakunnalta pyydettävän selvityksen yhteydessä, mutta kynnystä lapsen kuulemiseen tuomioistuimessa ehdotetaan kuitenkin alennettavaksi niin, että siihen ei tarvitsisi olla painavia syitä. Lasta voitaisiin kuulla tuomioistuimessa joko sosiaalitoimen selvityksen yhteydessä tapahtuvan kuulemisen lisäksi tai sen sijasta. Edellytyksenä kuulemiselle olisi se, että kuuleminen on asian ratkaisemisen kannalta tarpeen ja lapsi pyytää sitä tai suostuu siihen. Oikeudenkäyntejä pyritään myös nopeuttamaan muun muassa asettamalla määräaika

selvityksen tekemiseen sekä tuomioistuimen yksilöidyillä olosuhdeselvityspyynnöillä. (HE 88/2018.)

5.3 Nykytila

Ehdotuksessa esitettiin yhteensä 12 eri lain muuttamista ja täydentämistä. Eduskunta on 8.2.2019 hyväksynyt ehdotuksen mukaisena näistä 11 ja yhden muutettuna. Näin ollen uudet lait tulevat voimaan 1.12.2019. (Eduskunta 2019, viitattu 24.3.2019.)

6 KÄYTÄNNÖN NÄKÖKULMA

6.1 Johtavan lastenvalvojan Marja Leena Nurmelan haastattelu

Saadakseni käytännön näkökulmaa lapsen kuulemisesta huoltoasioissa, haastattelin puhelimitse Rovaniemen perheoikeudellisten asioiden palveluesimiestä Marja Leena Nurmela. Nurmela työskentelee Rovaniemen palvelukeskuksessa johtavana lastenvalvojana yhdessä neljän päätoimisen lastenvalvojan kanssa. 2010-luvulla Rovaniemellä hoidettavaksi on tullut vuosittain noin 140-180 erotapausta. Vuosi 2018 oli poikkeuksellinen, kun uusia eroja tuli käsiteltäväksi vain 122 kappaletta. (Nurmela, puhelinhaastattelu 5.2.2019.)

Nurmelan mukaan Rovaniemen yksikössä kuullaan keskimäärin 20-30 lasta vuodessa. Pääosin syynä lapsen kuulemiselle ovat vanhempien erimielisyys lapsen huollosta sekä lapsen oma halu ilmaista mielipiteensä. Ensisijaisesti lastenvalvojat pyrkivät pääsemään vanhempien kanssa sopimukseen huollosta lasta kuulematta, mutta vanhempien pyynnöstä myös lapsen mielipide voidaan ottaa huomioon. Usein erotilanteessa vanhemmat eivät aina pysty näkemään lapsen tarpeita ja etua, jolloin lapsesta tulee helposti riitelyn väline. Tällöin viranomaisen tehtävänä on avata vanhemmille eri näkökulmia ja tuoda esille tärkein, eli lapsen etu. (Nurmela, puhelinhaastattelu 5.2.2019.)

Lasta kuullaan yleensä vain kerran. Mikäli lasta kuultaisiin useamman kerran, on vaarana vanhempien manipulointi tai lahjonta. Lapsen iästä riippuen, tapaaminen kestää noin 45-60 minuuttia. Tapaaminen aloitetaan tutustumisella ja lapselta kysellään hänelle tärkeistä asioista, kuten koulusta, harrastuksista sekä kavereista. Lapsi pyritään saamaan mahdollisimman rennoksi, jolloin vaikeistakin asioista puhuminen olisi helpompaa. Lapselta kysytään myös, mitä hänen vanhempansa ovat asiasta hänelle kertoneet. Nurmelan mukaan on tärkeää painottaa, että päätöksen asioista tekevät aikuiset, ei lapsi. Lapselle pyritään luomaan myönteinen kuva oman mielipiteen kertomisesta. Mikäli lapsen puhettavasta tai sanastosta käy ilmi, että toinen vanhemmista tai muu läheinen ihminen on laittanut sanoja lapsen suuhun, lastenvalvoja ottaa asian puheeksi vanhempien kanssa. Tällöin on tarkoin harkittava, otetaanko lapsen mielipidettä ollenkaan huomioon ratkaisua tehdessä. Huoltoasioissa lapsen kuuleminen tallennetaan videolle ainoastaan vanhempien sitä erikseen vaatiessa. (Nurmela, puhelinhaastattelu 5.2.2019.)

Rovaniemen yksikössä ei kuulla ollenkaan pieniä lapsia. Kuulemisen rajana on pidetty 12 vuoden ikää, mutta joissain tapauksissa myös 9-vuotiaita lapsia on voitu kuulla. Kuulemistapaamiset ovat hyvin pitkälle keskustelupohjaisia, jonka ohessa apuna käytetään esimerkiksi vuonna 2009 kehitettyä ratkaisukeskeistä lomaketta lapsen mielipiteen selvittämiseksi. Kyseessä on niin sanottu kerrostalomalli. Talon ensimmäisessä kerroksessa lapsi kertoo hyvät ja mukavat asiat elämässään. Toisessa kerroksessa kerrotaan huolen aiheet ja kolmannessa toiveet sekä haaveet. Lopuksi yhdessä lastenvalvojan kanssa lapsi käy läpi kertomiaan asioita. Kyseisen apuvälineen avulla pyritään luomaan kokonaiskuvaa lapsen elämäntilanteesta, sekä hänen ajatuksistaan. Mikäli lapsi haluaa, tuotokset voidaan näyttää myös vanhemmille. Kerrostalomallin lisäksi Rovaniemen yksikössä käytetään Nalle-kortteja, joilla pyritään tuomaan esille lapsen tuntemuksia elämäntilanteestaan. (Nurmela, puhelinhaastattelu 5.2.2019.)

Nurmela odottaa lapsenhuoltolain uudistusta, joka parantaisi lapsen asemaa erotilanteessa. Uudistuksella pyritään viemään painetta pois lapselta ja siirtämään enemmän vastuuta vanhemmille. Erotilanteessa lapsesta ei tulisi tehdä viestinvälittäjää, vaan vanhempien pitäisi pystyä ratkomaan asiat lasta vahingoittamatta. Vaikeissa tilanteissa voidaan kuitenkin tarvita viranomaisen apua. (Nurmela, puhelinhaastattelu 5.2.2019.) "Lastenvalvojen työn lähtökohtana on lapsen edun ja oikeuksien toteutuminen", Nurmela painottaa.

6.2 Lastenvalvoja Veera Juntusen haastattelu

Haastattelin sähköpostitse myös Kajaanin perhekeskuksen lastenvalvoja Veera Juntusta. Juntunen on työskennellyt lastenvalvojana kesästä 2016. Kajaanin perhekeskus on maakunnallinen yksikkö, jossa työskentelee neljä lastenvalvojaa, joista jokainen hoitaa lasten huolto- ja tapaamisasioita. (Juntunen, sähköpostihaastattelu 22.2.2019.)

Juntusen mukaan alle 15-vuotiasta lasta kuullaan yleisimmin olosuhdeselvitystä varten, kun vanhemmat eivät ole päässeet yhteisymmärrykseen lapsen huollosta ja ovat täten vieneet asian käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Käräjäoikeuden pyynnöissä on useimmiten myös erikseen pyyntö lapsen mielipiteen selvittämisestä. Nuorempien lasten kohdalla voi olla myös lisäksi "tarkoituksenmukaisella tavalla", joka tarkoittaa sanallisen selvityksen lisäksi esimerkiksi vuorovaikutuksen havainnointia. Aina mielipiteen selvittämistä ei pyydetä, esimerkiksi jos lapsi on

erittäin nuori tai hänellä on jo muita useampia tukitoimia, joissa mielipidettä on selvitetty. (Juntunen, sähköpostihaastattelu 22.2.2019.)

Kajaanissa kuullaan keskimäärin 8-16 -vuotiaita lapsia, mutta joskus käräjäoikeudelta on tullut pyyntö selvittää jopa 4-vuotiaan lapsen mielipide. Kun kyseessä on erityisen nuori lapsi tai muuten haastava tilanne, ovat lastenvalvojat pyytäneet apua myös perheneuvolasta. Niin sanotuissa normaalitilanteissa olosuhdeselvitys ja lapsen kuuleminen toteutetaan työparin kanssa. Lasta voidaan kuulla lastenvalvojen toimistolla, lapsen koululla tai myös lapsen kotona. Tapaamisten kesto vaihtelee missä ja miten lasta kuullaan, mutta keskimäärin keskustelut kestävät noin puoli tuntia. Olosuhdeselvitystä varten lasta tavataan useimmiten kaksi kertaa. (Juntunen, sähköpostihaastattelu 22.2.2019.)

Alle kouluikäisiä lapsia lastenvalvojat kuulevat harvemmin, sillä nämä kuulemiset toteutetaan usein perheneuvolan puolella. Mikäli lastenvalvojat kuitenkin kuulevat alle 7-vuotiasta, kuuleminen perustuu pitkälti lapsen ja tämän vanhempien vuorovaikutuksen havainnointiin muun muassa kotikäynneillä. Kajaanissa on kokeiltu myös Nalle-korttien käyttöä, jolloin lapsi valitsee kaikille perheenjäsenille heitä kuvaavan Nalle-kortin. Juntusen mukaan Nalle-korttien tulkinnassa saa olla kuitenkin tarkkana, sillä pieni lapsi saattaa tulkita kortteja hyvin eri tavoin kuin aikuinen. Kouluikäisten lasten kanssa kuuleminen perustuu jutusteluun koulusta, harrastuksista, molempien kotien arjesta ja perheenjäsenistä, lemmikkieläimistä ja muusta lapselle tärkeistä, hänen arkeensa liittyvistä asioista. Lapselle kerrotaan, että hän voi halutessaan kertoa mielipiteensä esimerkiksi asumistaan koskien, mutta voi yhtä hyvin olla ottamatta asiaan kantaa. Lapselle kerrotaan myös, että hän ei yksin ole päätöksestä vastuussa, vaan lopulta aikuiset ratkaisevat asian. Kajaanissa ei tallenneta lapsen kuulemisia tallenteelle. (Juntunen, sähköpostihaastattelu 22.2.2019.)

Kotikäynneillä lapsen pyritään rakentamaan luottamusta esimerkiksi pyytämällä lasta esittelemään huoneensa ja osallistumalla leikkiin. Lasta voidaan kuulla myös lapsen koululla, jos vanhempien uudet kodit osoittautuvat puolueellisiksi ympäristöiksi. Juntusen mukaan tämä on usein haasteellista ujojen ja arkojen lasten kohdalla. (Juntunen, sähköpostihaastattelu 22.2.2019.) "Aina ei ole käytettävissä tarpeeksi paljon aikaa luottamuksen rakentamiselle" Juntunen toteaa. Lastenvalvojat pyrkivät myös tulkitsemaan lapsen sanatonta viestintää. He seuraavat miten lapsi käyttäytyy vanhempiensa seurassa, reagoiko lapsi keskustelussa erilaisiin kysymyksiin eri tavoin, esimerkiksi jos puhelias lapsi muuttuu vaitonaiseksi hankalista asioista kysyttäessä. (Juntunen, sähköpostihaastattelu 22.2.2019.)

Kajaanissa tehdään olosuhdeselvityksiä vuosittain n. 10-15 kappaletta. Vuonna 2018 selvityksiä valmistui 15 kappaletta ja Juntusen mukaan olosuhdeselvitysten määrä on kasvava. Nykyisin käytävissä on paljon erilaisia sovitteluvaihtoehtoja, jonka vuoksi käräjäoikeuden käsittelyyn päätyvät tapaukset ovat kaikista riitaisimpia, jolloin asiat etenevät usein myös ylempiin oikeusasteisiin. Joskus asiat saadaan kuitenkin sovittua myös kesken olosuhdeselvityksen, jolloin käräjäoikeus voi vahvistaa vanhempien välisen sopimuksen. (Juntunen, sähköpostihaastattelu 22.2.2019.)

Kysyttäessä kehitysajatuksia Juntuselta, myös hän mainitsee ajan puutteen. Jos aikaa olisi enemmän käytävissä, luottamuksen rakentaminen olisi helpompaa lapsen mielipiteen selvittämistä varten. Juntunen oli myös avoin uusille menetelmille. Hän odottaa uuden lapsenhuoltolain tuleamista voimaan, sillä hän uskoo tämän lisäävän lapsen mielipiteen selvittämistä. (Juntunen, sähköpostihaastattelu 22.2.2019.)

6.3 Rikosylikonstaapeli Irmeli Korhosen haastattelu

Haastattelin tutkimustani varten myös Oulun poliisilaitoksen nuorisorikosryhmän tutkinnanjohtajaa, rikosylikonstaapeli Irmeli Korhosta marraskuussa 2018. Korhosen ryhmä tutkii pääasiallisesti tapauksia, joissa alaikäinen lapsi on rikoksesta epäiltynä. Ryhmään kuuluu Korhosen lisäksi neljä tutkijaa, joista kaikki ovat suorittaneet perusmuotoisen poliisin ammattikorkeakoulututkinnon. Lapsiasioihin erikoistumista varten ei ole välttämätöntä käydä erityistä koulutusta, mutta tarjolla on erilaisia ja eri pituisia kursseja, jotka antavat työkaluja lapsen kanssa työskentelyyn. Esimerkiksi lapsen kuulemiseen on kehitetty pidempi Lapsen haastattelu -kurssi, johon osallistuu poliisien lisäksi myös syyttäjiä sekä sosiaalityöntekijöitä. (Korhonen, haastattelu 13.11.2018.)

Kuulemisen intressit

Intressi lapsen kuulemiseen rikosasiassa on näytön saaminen rikoksen selvittämiseksi. Kuulemiselle ei ole asetettu ikärajoja ja päätös lapsen kuulemisesta tehdään aina tapauskohtaisesti. Kun lasta epäillään rikoksesta, sopivana rajana kuulemiselle on kuitenkin pidetty yleisesti seitsemän vuoden ikää. Esimerkiksi vahingonkorvaustapauksessa 7-vuotiaan lapsen voidaan olettaa ymmärtäneen tehneensä väärin ja olevan vahingonkorvausvelvollinen.

Asianomistajana olevaa lasta voidaan kuulla nuoremmallakin iällä, mutta 4-vuotiasta tai tätä nuorempaa on todettu olevan lähes mahdotonta kuulla. Korhonen korostaa vielä kuulemisen olevan erittäin tapauskohtaista, mutta erityisesti lapsen kohdistuneissa seksuaali- ja väkivaltarikoksissa myös hyvinkin nuoria lapsia on kuultava. Seksuaali- ja väkivaltarikokset ovatkin yleisimmät syyt alle 15-vuotiaan uhrin kuulemiselle. Tällöin on kuitenkin huomattava, että lapsen huoltajalla on oikeus käyttää täysimääräistä puhevaltaa. (Korhonen, haastattelu 13.11.2018.)

Alle 15-vuotiasta epäiltyä voidaan kuulla hyvin monenlaisista rikoksista, mutta tyypillisimmiksi tapauksiksi Korhonen mainitsee näpistyksen ja varkaudet, vahingonteot sekä pahoinpitelyt. Poliisin resurssit ovat kuitenkin tänä päivänä hyvin rajalliset, joten kaikkiin rikoksiin ei ole aikaa tarttua tarkemmin. Usein vähäpätöisemmissä rikoksissa Korhosen ryhmä on puhelimitse yhteydessä epäillyn kotiin ja ehdottaa tapauksen siirtämistä sovittelutoimistoon. Oulussa sovittelutoimiston toiminta on todettu todella toimivaksi ja erityisesti korvausvastuun siirtämiseen heidän käsiteltäväksi. (Korhonen, haastattelu 13.11.2018.)

Esitutinnan alkutoimenpiteitä

Poliisi pyrkii toimittamaan esitutinnan aina mahdollisimman joutuisasti. Kun rikoksen uhrina on alle 15-vuotias lapsi, on toimittava kuitenkin erityisen ripeästi. Erityisesti lapsen joutuessa omien vanhempien tai muun läheisen ihmisen seksuaalisen tai väkivaltaisen teon uhriksi, on lasta kuultava mahdollisimman pian manipuloinnin ja lahjonnan uhan vuoksi. Traumaattisissa kokemuksissa myös muisti voi monesti heikentyä. Tällaisissa tapauksissa poliisin on huolehdittava, että uhria puhutellaan asianmukaisesti ja hoidettava lapselle edunvalvoja. Korhonen painottaa myös tärkeää yhteistyötä lastensuojelun kanssa, esimerkiksi tapauksissa, joissa lapsi täytyy kiireellisesti sijoittaa muualle pois perhepiiristään. (Korhonen, haastattelu 13.11.2018.)

Lapsen kuuleminen

Lapsen kuulemisen käytänteet rikosprosessissa vaihtelevat paljon, riippuen siitä, onko lapsi rikoksesta epäilty vai uhri. Myös kuulustelun kesto vaihtelee tapauksen mukaan. Lasta ei kuitenkaan koskaan saa kuulusteluissa johdatella ja kysymykset on hyvä esittää mahdollisimman avoimena, jotta lapsi voi kertoa omin sanoin tapahtuneesta. (Korhonen, haastattelu 13.11.2018.)

Kun alle 15-vuotias lapsi on rikoksesta epäiltynä, poliisi kuulee häntä yleisimmin yhden kerran. Kuulemista varten ei yleensä tarvita erikoisjärjestelyjä, vaan kuuleminen tapahtuu normaalisti poliisin tiloissa. Lapsen huoltajalla sekä lastensuojelun edustajalla on oikeus olla paikalla kuulemistilanteessa. Törkeämissä rikoksissa myös avustajalla on oikeus olla läsnä. Rikoksesta epäillyn lapsen kuulemistavat vaihtelevat hyvin paljon rikoksen laadun sekä epäillyn iän ja henkisen tason mukaan. Nuoremman lapsen kohdalla Korhonen puhuu lapsen puhuttamisesta, ei kuulustelusta. Epäiltyä kuulee virkapukuinen konstaapeli. (Korhonen, haastattelu 13.11.2018.)

Alle 15-vuotiaan rikoksen uhrin kuulemista varten joudutaan usein tekemään huomattavasti enemmän erityisjärjestelyitä ja valmisteluja, kuin epäiltyä varten. Uhrin kanssa voidaan tehdä harjoitushaastattelu tai konstaapeli voi esimerkiksi piirtää kuultavan kanssa odotusaulassa ennen kuulemistilannetta. Kuuleminen on hyvä aloittaa pienellä jutustelulla esimerkiksi uhrin harrastuksista. Oulussa uhrien puhuttamiset hoitaa kokonaan väkivaltaryhmä. Uhrien puhuttamiset hoidetaan siviiliasustuksessa, ettei poliisin virkapuku lisäisi tilanteen jännittävyyttä entisestään. Alle 6-vuotiaita lapsia eivät kuitenkaan kuule poliisit, vaan heidän puhuttamisensa hoitaa oikeuspsykiatriset psykologit. (Korhonen, haastattelu 13.11.2018.)

Korhosen mukaan kaikki alle 15-vuotiaiden uhrien kertomukset kuullaan tallenteelle. Epäillyllä on kuitenkin oikeus esittää kysymyksiä uhrille, milloin lasta joudutaan usein kuulemaan uudestaan. Kuulustelun tallentamisen tavoitteena on välttää lapsen kuuleminen tuomioistuimessa. Oulussa videokuulemiselle on yksi määrätty paikka, jossa on akustisesti hyvin varusteltu huone. Videotallenteella näkyvät kuulustelija ja kuultava sekä kello. Poliisin tutkintasihteerit litteroivat tallenteen ja kuulustelusta kirjoitetaan raportti. (Korhonen, haastattelu 13.11.2018.)

Lopuksi kysyin Korhoselta, olisiko hänellä kehitysideoita lapsen kuulemisen käytänteille. Jo aiemmin haastattelussa nousi esille poliisin yleinen resurssipula, jonka Korhonen edelleen nosti esille. Vuonna 2012 tuli voimaan lakimuutos, jonka myötä kaikki lasten ja nuorten parissa työskentelevät ovat laissa velvoitettuja tekemään poliisille tutkintapyyynnön, jos he saavat tietää virassaan, että lapseen on kohdistettu väkivaltaa tai seksuaalista kanssakäymistä. Kyseinen lakimuutos on lisännyt todella paljon poliisille tehtyjä ilmoituksia. (Korhonen, haastattelu 13.11.2018.) Korhonen toivoo resurssien lisäystä joka puolelle lasten ja nuorten asioissa, jotta kaikki tapaukset saataisiin hoidettua tehokkaammin.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyön tavoitteena oli tarkastella alle 15-vuotiaan lapsen kuulemisen käytänteitä sekä vertailla, miten ne eroavat rikos- ja huoltoasioissa. On selvää, että lapsen kuulemisen intressit ovat täysin erilaiset rikos- ja siviiliprosessissa. Huoltoasioissa, eli siviiliprosessissa, tärkein prioriteetti on lapsen edun toteutuminen, kun taas rikosprosessissa pääasiallinen intressi kuulla lasta on näytön saaminen rikoksen selvittämiseksi. Intressien erotessa toisistaan, myös kuulemisen käytänteet ovat monella tapaa erilaisia. Tästä syystä esittelen lapsen kuulemisen hyviä käytänteitä prosesseittain.

Lapsen kuulemisen käytänteet huolto- ja tapaamisasioissa

Teoriaosuudessa kävi ilmi, ettei siviiliprosessissa ole laadittu yhtenäistä menettelyohjetta lapsen kuulemiselle. Tämä nousi esille myös kahden lastenvalvojan haastattelun myötä. Lähtökohta lapsen kuulemiselle oli kuitenkin joka taholla sama: selvittää lapsen tosiasiallinen etu. Mutta kuinka nuorta lasta kuullaan, kuinka monta kertaa, missä ja miten? Näistä asioista päättävät tapauskohtaisesti asiaa hoitava lastenvalvoja ja/tai käräjäoikeus. Haastatteluissa tuli ilmi, että käytänteet vaihtelevat paikkakunnittain ja yksiköittäin.

Siviiliprosessissa lasta kuullaan riitaisissa huolto- ja tapaamisasioissa, jotta voidaan selvittää, millainen ratkaisu olisi hänen etunsa mukainen. Lapsen mielipide voidaan ottaa huomioon, mikäli vanhemmat ja/tai lapsi itse näin haluavat, tai lastenvalvoja/tuomioistuin näkee tämän muutoin merkityksellisenä. On kuitenkin tärkeää muistaa, että lapselle mielipiteen ilmaisu on oikeus, eikä velvollisuus. Huoltolaki edellyttää lisäksi ottamaan huomioon lapsen iän ja kehitystason päätettäessä lapsen kuulemisesta.

Laissa ei ole määritelmää, kuinka nuorta lasta huoltoasioissa voidaan kuulla, mutta on kuitenkin selvää, että alle kouluikäisten kuulemisia pyritään välttämään. Alle 7-vuotiaan lapsen kuuleminen perustuu lapsen kanssa jutusteluun ja leikkiin, sekä havainnointiin lapsen ja tämän vanhemman vuorovaikutuksesta. Sekä Kajaanissa, että Rovaniemellä on käytössä Nalle-kortit, joilla lapsi voi kuvata tuntemuksiaan elämäntilanteestaan tai hänen lähipiirinsä ihmisistä. Korttien lisäksi Rovaniemen yksikössä on käytössä niin sanottu kerrostalomalli, jonka avulla pyritään saamaan esille lapsen ajatuksia elämäntilanteestaan. Rovaniemen johtava lastenvalvoja Nurmela oli kokenut

kyseisen mallin toimivaksi, joten tällaisia hyväksi todettuja apuvälineitä olisi mielestäni hyvä jakaa valtakunnallisesti myös muiden yksiköiden käyttöön. Kouluikäistä lasta kuullessa käytänteet ovat yhtenäisempiä, sillä mitä vanhempi lapsi on, sitä enemmän kuuleminen pohjautuu keskusteluun ja suurempiin kysymyksiin. Tästä riippumatta lapselle on hyvä pohjustaa kuulemisen syitä sekä korostaa, että päätöksen asiasta tekevät aikuiset.

Toivonen (2017) pohti teoksessaan lapsen halua osallistua häntä koskeviin päätöksiin. Tutkimusten perusteella näyttäisi, että lapselle on tärkeämpää saada osallistua häntä koskevan asian käsittelyyn kuin tehdä itse päätöksiä. Tätä teoriaa tukee vireillä oleva uudistus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevasta laista. Hallituksen esityksessä (88/2018 vp) ehdotetaan useita muutoksia, joiden tavoitteena on vahvistaa lapsen oikeutta saada äänensä kuuluville ja osallistua häntä koskevien asioiden käsittelyyn. Laissa säädettäisiin myös nykyistä yksityiskohtaisemmin lapsen kuulemisesta eri menettelyissä. Esityksessä vahvistetaan huoltajien vastuuta selvittää lapsen mielipide tämän ikä ja kehitystaso huomioon ottaen. Lakiin ehdotetaan kirjattavaksi myös säännös lastenvalvojan velvollisuudesta kuulla lasta henkilökohtaisesti, mikäli asian ratkaiseminen tätä vaatii. Selvityksen tekijä voitaisiin uudistuksen myötä kutsua oikeudenkäyntiin kuultavaksi lapsenhuoltolaissa erityisesti säädettynä kuultavana. Häntä ei siis kuultaisi todistajana, millä korostettaisiin sitä, että selvityksen tekijä ei edusta kumpaakaan osapuolta. Nykyisen tilanteen parantamiseksi ehdotetaan lisäksi useita säännöksiä jäntevöittämään ja sitä kautta lyhentämään selvitysprosessiin käytettävää aikaa. (HE 88/2018 vp.)

Esityksessä ehdotetaan lukuisia uusia säännöksiä, tavoitteena parantaa lapsen edun toteutumista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa. Tavoitteena on myös saattaa uusi laki vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia ja lainsäädäntöä. Lakimuutos on erittäin tarpeellinen muun muassa monipuolistuneiden perhemuotojen sekä lisääntyvien avioerojen vuoksi. Täsmennykset lakiin selkeyttävät myös huoltoprosessin menettelyä, jolloin käytänteet yhtenäistyvät ja prosessit tehostuvat. (HE 88/2018 vp.)

Lapsen kuulemisen käytänteet rikosprosessissa

Rikosprosessissa kuulemiskäytänteitä määrittelevät tarkemmin lait ja säännökset, joten menettely on yhtenäisempää kuin siviiliprosessissa. Käytänteet eroavat prosessin sisällä riippuen, onko kuultavana rikoksesta epäilty vai uhri. Lähtökohtana kuitenkin on, ettei kuuleminen saa aiheuttaa sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voisi vahingoittaa lasta tai hänen kehitystään (OK 17:21§).

Lasta kuulee yleisimmin poliisi, mutta virka-avuksi voidaan pyytää myös lapsipsykologi tai -lääkäri. Kuulustelija ei saa johdatella lasta ja tämän tulisi esittää lapselle mahdollisimman avoimia kysymyksiä. (Korhonen, haastattelu 13.11.2018.) Korhonen korosti kuulemisen olevan erittäin tapauskohtaista ja menettelystä päätetään rikoksen laadun sekä epäillyn/uhrin iän ja henkisen tason mukaan.

Myöskään rikosasiassa lapsen kuulemiselle ei ole laissa asetettu ikärajoja. Lapsen ollessa epäiltynä rikoksesta, voidaan Korhosen mukaan seitsemän vuoden ikää pitää sopivana alarajana kuulemiselle. Yleisimpiä alle 15-vuotiaiden tekemiä rikoksia ovat näpistyksen, varkaudet sekä vahingonteot. Poliisin resurssien ollessa suhteellisen pienet, edellä mainituissa vähäisemmissä rikoksissa poliisilla ei ole usein aikaa suorittaa varsinaisia puhuttamisia, jolloin he ottavat yhteyttä lapsen huoltajiin ja suosittelevat asian viemistä sovitteluun. Mikäli kyseessä on merkittävämpi rikos, lasta puhutetaan normaalisti, jolloin myös lapsen huoltajalla sekä lastensuojelun edustajalla on oikeus olla paikalla. Korhonen painotti, että alle 15-vuotiaan epäillyn kohdalla ei voida puhua kuulemisesta, sillä alle 15-vuotias ei ole vielä rikosvastuussa. Näin ollen voidaan ennemminkin lapsen puhuttamisesta.

Kun lapsi on joutunut rikoksen uhriksi, häntä voidaan joutua kuulemaan hyvinkin nuoresta iästä riippumatta. Korhonen totesi kuitenkin, että alle neljä vuotiasta on jo lähes mahdotonta kuulla. Yleisin syy nuoren uhrin kuulemiselle ovat seksuaali- ja väkivaltarikokset. Näissä tapauksissa prosessin toiminnan on oltava erityisen ripeää. Lasten asianomistajarikoksissa on tärkeää huolehtia myös tarpeellisista erityisjärjestelyistä, kuten kuka lasta kuulee, kuinka lapseen luodaan luottamusta jne. Mikäli epäiltynä edellä mainituissa tapauksissa on lapsen vanhemmat tai muu läheinen ihminen, tulee lapselle hakea edunvalvoja. (Korhonen, 2018.) Alle 18-vuotiaan lapsen huoltajilla on oikeus käyttää lapsen puhevaltaa ja esittää vaatimuksia, joten jotta välttyttäisiin

toimivaltaristiriidoilta huoltajan kanssa, edunvalvojan hakemuksessa on tärkeää yksilöidä edunvalvojalle annettavat oikeudet ja valtuudet (Hirvelä 2007, 50).

Kysyin haastateltaviltani viimeiseksi, miten he kehittäisivät lapsen kuulemisen käytänteitä. Kaikki totesivat resurssien rajoittavan toimintaa ja toivoivat niiden lisäämistä. Lastenvalvojat mainitsivat myös uudistuvasta lapsenhuoltolaista, jonka he odottavat helpottavan lapsen asemaa vanhempien erotilanteessa. Uuden huoltolain myötä painetta vieritetään pois lapselta vanhemmille, joiden vastuuna on uudistuksen myötä selvittää lapsen mielipide hänen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen. Uudistettu laki korostaa myös lapsen oikeutta osallistua, minkä odotetaan parantavan lapsen edun toteutumista sekä prosessin tehokkuutta.

8 POHDINTA

Suunnittelin alun perin tekevänä opinnäytetyön parin kanssa, mutta aikataulujen vuoksi päädyin tekemään työn yksin. Olen ollut tyytyväinen päätökseen, sillä se antoi vapautta edetä prosessissa omien aikataulujen mukaisesti. Opinnäytetyön aihe sai alkunsa omasta mielenkiinnostani perheoikeutta kohtaan. Aihe muuttui ja tarkentui hieman prosessin edetessä, mikä osoittautui lopulta hyväksi asiaksi. Prosessin alussa sopivien tutkimuskysymysten laatiminen tuotti hankaluuksia, mutta ohjauseminaarin palautteen myötä punainen lanka työhön löytyi. Työni päämääräksi muodostui tutkia alle 15-vuotiaan lapsen kuulemisen käytänteitä rikos- ja siviiliprosessissa.

Halusin tehdä työn laadullisena tutkimuksena, koska koin sen itselleni luonnollisempana tapana kirjoittaa ja lisäksi se sopi työni aiheeseen. Siviiliprosessin osalta löytyi paljon hyvää oikeuskirjallisuutta, kun taas rikosprosessi painottui pitkälle lakeihin. Teoriaosuuden kirjoittaminen oli eniten aikaa vievää ja haastavaa, mutta sen valmistuttua työ alkoi etenemään jouhevammin. Halusin lisäksi haastatella työhöni asiantuntijoita molemmista prosesseista, jotta saisin tutkimukseen myös käytännön näkökulmaa. Toivoin saavani vielä yhden haastattelun lisää sosiaalitoimelta, mutta yhteyden saaminen lastenvalvojiin ja palveluesimiehiin osoittautui erittäin haastavaksi. Olen kuitenkin todella tyytyväinen saamiini haastatteluihin ja niistä muodostui tärkeä osa tutkimustani. Johtopäätös oli vaivatonta kirjoittaa hyvien haastatteluiden ja kattavan teorian pohjalta.

Opinnäytetyön eteneminen ja valmistuminen ei sujunut suunnitelmani mukaan, sillä käyn kokopäiväisesti töissä ja harrastan kilpaurheilua. Prosessin edetessä ymmärsin, ettei minulla ole tarpeeksi aikaa keskittyä opinnäytetyöhöni, joten päätin hiljentää vauhtia. En halunnut, että opinnäytetyön laatu kärsii kiireen vuoksi. Valmista työtä tarkastellessani olen tyytyväinen tutkimuksen lopputulokseen.

Jatkotutkimuksena voisi syventyä enemmän siviiliprosessin lapsen kuulemisiin ja kehittää uusia keinoja ja apuvälineitä tätä varten. Olisi mielenkiintoista keskustella useiden lastenvalvojien kanssa eri paikkakunnilta ja kysyä myös heiltä ideoita kuulemiskäytänteiden kehittämiseksi. Haastattelemani lastenvalvojat olivat kiinnostuneita opinnäytetyöstäni, joten uskon, että myös heidän tahonsa hyötyisi tällaisesta tutkimuksesta.

LÄHTEET

Aaltonen, A-K. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita.

Eduskunta, 2019. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Viitattu 24.3.2019.

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_88+2018.aspx

Esitutkintalaki 22.7.2011/805

Fredman, M., Helminen, K., Kanerva, J., Tolvanen, M. & Viitanen, M. 2014. Esitutkinta ja pakkokeinot. 5. uudistettu painos. Alma Talent Oy ja tekijät.

Hallituksen esitys 88/2018 vp

Hirvelä, P. 2006. Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. WSOYpro, Helsinki.

Hirvelä, P. 2007. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. WSOYpro, Helsinki.

Jokela, A. 2018. Rikosprosessioikeus. 5. uudistettu painos. Alma Talent Oy ja Antti Jokela.

Juntunen, V. 2019. Lastenvalvoja, Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymä, Perhekeskus. Sähköpostihaastattelu 22.2.2019. Tekijän hallussa.

KKO 2008:84

KKO 2001:110

Korhonen, I. 2018. Tutkinnanjohtaja/Rikosylikonstaapeli, Oulun poliisilaitos, Nuorisorikosryhmä. Haastattelu 13.11.2018. Tekijän hallussa.

Kukkonen, R. & Tolvanen M. 2011. Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Juridica-kirjasarjan 28. teos. Alma Talent Oy ja tekijät.

Laki holhustoimesta 1.4.1999/442

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Mäkinen, H., Määttä, J., Savela, A., Sneck, H., Tukiainen, M. & Turtiainen, K. 2008. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja IX. Gummerrus Kirjapaino Oy.

Nurmela, M. 2019. Palveluesimies/Johtava lastenvalvoja, Rovaniemen perheoikeudellisten asioiden yksikkö. Puhelinhaastattelu 5.2.2019.

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4

Pajulammi, H. 2014. Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum, Helsinki.

Rikoslaki 19.12.1889/39

Rovaniemen Hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhanke, 2017. Oikeudenkäynti lapsiasioissa - Käsittelijän opas. 2. muuttumaton painos. Meedia Zone Oü.

Toivonen, V-M. 2017. Lapsen oikeudet ja oikeusturva. Alma Talent Oy ja tekijä.

Unicef, 2018. Mikä on lapsen oikeuksien sopimus? Viitattu 7.10.2018.

<https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/mika-on-lapsen-oikeuksien-sopimus/>

Vilka H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 20.11.1989